

UNIVERZA V LJUBLJANI

EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

ANA MARKOVIĆ BACH

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

VPLIV IZOBRAZBE, DOHODKA TER STROŠKA OTROK NA RODNOST

Ljubljana, oktober 2007

ANA MARKOVIĆ BACH

IZJAVA

Študentka _____ izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom _____, in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____ Podpis: _____

KAZALO

1. UVOD	1
2. OPREDELITEV RODNOSTI	2
2.1. DEJAVNIKI RODNOSTI	3
2.2. EKONOMSKI DEJAVNIKI	5
2.3. TEORIJE RODNOSTI	8
2.3.1. Teorija demografskega prehoda	8
2.3.2. Pregled teorij o vplivu ekonomskih in socialnih dejavnikov na rodnost.....	13
3. GIBANJE RODNOSTI V SLOVENIJI	16
4. ANALIZA IZBRANIH DEJAVNIKOV RODNOSTI	19
4.1. VPLIV IZOBRAZBE NA RODNOST	19
4.1.1. Izobrazba in odločitev za prvega otroka.....	21
4.1.2. Izobrazba in odločitev za drugega, tretjega otroka.....	23
4.2. VPLIV DOHODKA NA RODNOST	23
4.2.1. Odločitev za prvega otroka in zaposlitev	24
4.2.2. Odločitev za drugega, tretjega otroka in zaposlitev	26
4.3. OTROK KOT OPORUNITETNI STROŠEK	26
4.3.1. Zakonska ali zunajzakonska zveza	27
4.3.2. Stanovanje ali otrok	28
5. ZAKONODAJA NA PODROČJU RODNOSTI V SLOVENIJI IN PREDLOG SPREMEMB	30
5.1. RESOLUCIJA O TEMELJIH OBLIKOVANJA DRUŽINSKE POLITIKE	31
5.2. ZAKON O STARŠEVSKEM VARSTVU IN DRUŽINSKIH PREJEMKIH	32
5.2.1. Starševski dopust	32
5.2.2. Družinski prejemki	34
5.2.3. Davčne olajšave zaradi otrok.....	36
5.2.4. Programi za varstvo otrok	37
5.3. PREDLOG SPREMEMB IN DOPOLNITEV ZAKONODAJE	40
6. SKLEP	42
LITERATURA	44
VIRI	45

1. UVOD

Skupni imenovalec vseh evropskih držav, vsaj ko se analizirajo podatki zadnjih 100 let, je, da je rodnost padla pod obnovitveno raven, in sicer ponekod celo na 1,2 otroka na mater. Te ugotovitve so zelo zaskrbljujoče, zato se je ta tema začela aktualizirati tudi v Sloveniji, v državnem zboru in v širši javnosti.

Vprašanje, ki si ga zastavljajo politiki je, kako povečati rodnost? Da bi odgovorili na to vprašanje, je potrebno najprej ugotoviti vzroke za padec rodnosti. To je kompleksen pojav, zato je tudi dejavnikov, ki vplivajo na rodnost, posredno in neposredno, veliko. V diplomski se bom posvetila krajšanju rodne dobe zaradi daljšega izobraževanja, ki je posledica želje po boljši zaposlitvi in višjem dohodku kot enem od vzrokov za padec rodnosti. Višji dohodek omogoča staršem, da svojemu otroku omogočijo čim več. Odgovorno starševstvo vpliva na željo po boljši zaposlitvi in manjšem številu otrok, ki jih lahko starši vzdržujejo. Izobrazba prav tako omogoča materam, da niso odvisne od partnerjevega dohodka in tako vzgojijo otroke same.

Najprej se bom posvetila samemu demografskemu pojavu in teoriji rodnosti, da bi lažje razumeli razvoj dejavnikov. Različni dejavniki skozi zgodovino so bolj ali manj pripeljali do sedanjega stanja nizke rodnosti v razvitih državah. Ta demografski pojav so poskušale razložiti različne teorije, a žal še nobena popolnoma zadovoljivo. Omenila bom le nekaj tistih, ki so pomembne za to diplomsko delo.

V tretjem poglavju bom predstavila trenutno stanje v Sloveniji. Ženske so čedalje bolj izobražene, čedalje več je zaposlenih, zato se je rodna doba skrajšala. Izobrazba pa je omogočila Slovenkam, da vzgajajo otroke tudi same oziroma se za rojstvo otroka odločijo same. Povprečna starost prvesnic se je zvišala, kar sovpada z večjim številom žensk z visokošolsko izobrazbo. Prehod na drugega ali tretjega otroka, pa je pogostejši pri ženskah, ki so zaposlene za nedoločen čas v javnem sektorju.

V četrtem poglavju se podrobno posvetim visoki izobrazbi in temu, kako ta vpliva na rodnost. Ni neposredne povezave, ki bi potrdila, da izobrazba rodnost znižuje; dokazano pa je, da skrajšuje rodno dobo. Ko se rodna doba skrajša, je razmik med otroci, sorojenci, manjši. Še vedno se zelo malo žensk odloča za podiplomski študij, saj bi ta odložil rojstvo prvega otroka še za nekaj let, kar občutno skrajša rodno dobo in je nato ženska za delodajalca kljub izobrazbi manj zanimiva zaradi potencialnega rojstva otroka v bližnji prihodnosti. To je za delodajalca namreč velik strošek. Višji dohodek omogoča zadovoljevanje potreb, tako zaposlitev posredno vpliva na rodno dobo ter na odločitev za rojstvo drugega ali celo tretjega otroka, kar dejansko povečuje rodnost.

Na koncu tega poglavja se bom na kratko posvetila otroku kot oportunitetnemu strošku. Za otroka je treba poskrbeti. Odgovorno starševstvo postavlja kvaliteto nad kvantiteto, zato potrebujemo denar. Koliko otrok stane, se starši zavedajo že veliko prej, preden se rodi. Strošek otroka je eden od dejavnikov, ki vplivajo na odločitev za večje število otrok.

Spregovorila bom tudi o področju vpliva državnih organov, ki z uredbami lahko vplivajo na rodnost. Slovenska država je želela s svojo družinsko politiko povečati rodnost tako, da bi z družinskimi prejemki in drugimi socialnimi ugodnostmi stimulirala rojstvo otrok. Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike je postala podlaga za zakonsko sprejemanje ukrepov za višjo rodnost. Z zakoni marsikdo ni popolnoma zadovoljen, omogočajo pa vsaj delno vrnitev stroškov za otroka. Dopusti so sicer zakonsko določeni, vendar v zasebnem sektorju iz strahu pred izgubo službe niso popolnoma izkoriščeni. Predvsem mislim tu na možnost očetovskega dopusta in krajšega delovnega časa. Vrtec je dejavnik, ki ženskam olajša vrnitev na delo. Država je poskrbela za zadostno ponudbo organiziranega varstva, žal pa ta po krajih ni razporejen enako kot družine s predšolskimi otroci.

Na koncu naloge bom navedla nekaj predlogov za spremembo oziroma dopolnitev zakonodaje. Država s svojimi ukrepi omiljuje vplive dohodka ter oportunitetnih stroškov otrok na rodnost, ne dotika pa se vpliva izobraževanja na rodnost. Glede na to, da je rodnost v Sloveniji nevarno nizka, je potrebno sprejeti ukrepe za zvišanje rodnosti.

2. OPREDELITEV RODNOSTI

Rodnost je demografski pojav, ki ga dobimo tako, da povežemo število rojstev v nekem prebivalstvu s številom tega prebivalstva kot celote ali s posameznimi njegovimi deli, in je pozitivna sestavina naravnega obnavljanja prebivalstva. Na rodnost posredno ali neposredno vpliva vrsta dejavnikov. Rodnost je lahko načrtovana ali nenačrtovana. Prva je zavedna ali regulirana rodnost in je značilna za prebivalstvo, kjer se ljudje zavedno odločajo o tem, koliko otrok bodo rodili, kdaj in kakšni bodo presledki med porodi. To velja predvsem za razvite države. V nerazvitih državah govorimo o nenačrtovani rodnosti. Načrtovana rodnost je dosežena z uporabo kontracepcijskih sredstev (Malačič, 2006, str. 77). K lažjemu osebnem odločanju o številu otrok sta svoje prispevala tudi možnost umetne prekinitve nosečnosti in izobrazba. Rojstvo otroka je posledično vse bolj načrtovan dogodek.

Obnavljanje oziroma reprodukcija prebivalstva kaže razmerje med živorojenimi deklicami in ženskami v rodnem obdobju. Na ta način se upošteva le neposredna zamenjava ali obnavljanje današnjih žensk z deklicami, ki bodo rojevale v prihodnosti. Na rodnost vpliva tudi starost žensk ob rojstvu prvega otroka in sklenitev zakonske zveze. Pri tem naj omenim, da je po raziskavah obseg družine v Sloveniji bolj odvisen od trajanja zakonske oziroma partnerske zveze, kakor od starosti ženske (Černič-Istenci, 1994, str. 104). Za Slovenijo lahko torej rečemo, da je stopnja rodnosti, ki znaša 1,2 otroka na mater, močno pod obnovitveno ravnjo.

DEJAVNIKI RODNOSTI

Rodnost je družbeno preoblikovan biološki proces, zato na njeno raven vplivajo tako biološki kot družbeni dejavniki. Če bi bila rodnost odvisna samo od bioloških dejavnikov, bi bila bistveno višja od opazovane.

Dejavnikov rodnosti je veliko. Njihova vloga se spreminja, medtem ko eni pomen pridobivajo, ga drugi izgubljajo. Prvi pogoj za raziskavo rodnosti pa je njihova identifikacija. Na podlagi številnih empiričnih raziskav je mogoče identificirati nekaj najpomembnejših dejavnikov rodnosti, ki se kažejo v deželah Zahodne Evrope. V obdobju pred demografskim prehodom sta bila to umrljivost in poročnost. Z zniževanjem umrljivosti in z razširjanjem načrtnega rojstva so na plan prišli dejavniki, kot so kraj bivanja (mesto-podeželje), dohodek, izobrazba, kulturna raven itd., v zadnjem času pa so bolj navzoči psihološki dejavniki (Šircelj, 2006, str. 36).

Dejavniki rodnosti se ločijo tudi po načinu delovanja. Ponavadi razlikujemo neposredne in posredne dejavnike rodnosti. Neposrednih dejavnikov rodnosti je veliko, prav tako njihovih klasifikacij. Neposredne dejavnike bomo prikazali v shemi, ki sta jo klasificirala K. Davis in J. Blake (Malačič, 2006, str. 107):

- I. Vzroki, ki vplivajo na vzpostavitev spolnih odnosov.
  - A. Vzroki, ki vplivajo na oblikovanje in ukinjanje skupnosti v reproduktivnem obdobju:
    - Starost pri vstopu v spolne skupnosti.
    - Stalni celibat: delež žensk, ki niso nikoli imele spolnih odnosov.
    - Obseg reproduktivnega obdobja, preživetega po skupnostih ali med njimi:
      - a. Ko se skupnosti razbijejo zaradi razveze, ločitve ali zapustitve in
      - b. Ko se skupnosti razbijejo zaradi smrti moža.
  - B. Vzroki, ki vplivajo na vzpostavitev spolnih odnosov znotraj skupnosti:
    - Prostovoljna vzdržnost,
    - Neprostovoljna vzdržnost (impotentnost, bolezen, neprostovoljna začasna ločitev),
    - Pogostnost spolnih odnosov (brez obdobja vzdržnosti).

- II. Vzroki, ki vplivajo na izpostavitve zanositvi:
  - A. Plodnost ali neplodnost zaradi neprostovoljnih vzrokov.
  - B. Uporaba ali ne uporaba kontracepcije:
    - Mehaničnih ali kemičnih sredstev,
    - Drugih sredstev.
  - C. Plodnost ali neplodnost zaradi prostovoljnih vzrokov (sterilizacija ipd.).
- III. Vzroki, ki vplivajo na nosečnost in porod:
  - A. Smrtnost plodu zaradi neprostovoljnih vzrokov,
  - B. Smrtnost plodu zaradi prostovoljnih vzrokov.

Navedeni neposredni dejavniki rodnosti ne delujejo izolirano, temveč povezano. Kombinacije teh dejavnikov so v različnih obdobjih in pri različnem prebivalstvu drugačne; drugačen je tudi pomen posameznega dejavnika, zaradi česar se raven rodnosti v času in prostoru spreminja. Avtorja sta zanemarila vpliv dojenja, ki je bil pomemben dejavnik pri smrti otrok do 2. leta starosti pred pojavom adaptiranega mleka (Malačič, 2006, str. 107).

Veliko je tudi posrednih dejavnikov rodnosti. Zaradi boljše preglednosti jih običajno prikazujemo po vrstah delitve, in sicer (Malačič, 2006, str. 108):

- Prva delitev ali primarni prikaz posrednih dejavnikov vsebujejo *Biološke in družbene dejavnike*;
- Druga delitev vsebuje prikaz *bioloških, psiholoških in družbenoekonomskih dejavnikov*;
- Tretja delitev je sumaren prikaz *objektivnih in subjektivnih posrednih dejavnikov rodnosti*;
- Četrta delitev pa vsebuje naslednje posredne dejavnike rodnosti:
  - biološki – rojevanje in z njim reprodukcija sta v svoji osnovi biološki proces, ki pa je v primeru človeške populacije bistveno družbeno preoblikovan;
  - ekonomski – povezani so z ekonomsko vsebino življenja človeka in njegove reprodukcije. Materialna življenjska raven, način proizvodnje, delitve, menjave in potrošnje so pomembno vplivali na naravo in obseg rojevanja. Preobrazba družine, zaposlovanje žensk, naraščanje stroškov vzgoje otrok in drugi ekonomski dejavniki so bistveno prispevali k oblikovanju sodobne nizke ravni rodnosti;
  - družbeni dejavniki – družbenoekonomski položaj posameznika, poklic, izobrazba, vloga in pomen žensk v družbi kot proces modernizacije družbe so pomembno vplivali na nivo rodnosti. Tradicionalne norme in vrednote o veliki družini so bile glavna zagotovila reprodukcije v razmerah visoke smrtnosti. V sodobnih razmerah so se uveljavile norme nizkega števila otrok v družini. Danes prevladujejo vrednote ekonomskih in političnih zadev;

- kulturni dejavniki – motivacijski vidiki reproduktivnega obnašanja kot posledica javnega mnenja, morala, religiozna in etična pripadnost ter druge družbene norme in vrednote so elementi, ki hote ali ne hote vplivajo na odločitev o rojstvu otroka. Kulturni dejavniki so imeli včasih večji pomen, zdaj pa je država oblikovala nove pravne predpise, tradicionalne navade in običaji pa so izginili;
- antropološke dejavnike – povezani so s človekom in njegovim bistvom. Poudarek je na večji skrbi za kvalitetnejšo vzgojo;
- psihološke dejavnike – človek kot kompleksno bitje nastopa s svojimi stališči, motivi, voljo, pričakovanji, občutki in čustvi. Druga raven je raven medsebojnih odnosov v majhni skupini, družini in lokalni skupnosti. Tretja raven je socialnopsihološka raven, na kateri se oblikuje družbeno ozračje, javno mnenje, družbene norme ipd. Vse tri ravni se neprestano prepletajo in so med sabo povezane. Razmeroma težko je pojasniti vpliv posamezne ravni na rodnost.

V naslednjem poglavju se bom podrobneje posvetila ekonomskim dejavnikom in teorijam, ki jim posvečajo večjo pozornost, predvsem zato, ker se v teorijah demografskega razvoja čedalje bolj v ospredju ekonomski dejavniki, ki vplivajo na rodnost. Ekonomski dejavniki so stopili v ospredje na prehodu tradicionalne družbe v moderno družbo, ko so teoretiki začeli ugotavljati, da vzroki, ki so vplivali na rodnost v tradicionalni družbi, nimajo več takega vpliva na njeno negativno rast. Predvsem ženske so se začele zavedati, da je treba imeti za vzdrževanje družine in zagotovitev normalnega razvoja otroka primeren dohodek, ki pa je bil posredno povezan z boljšim delovnim mestom. Če pa so hotele v konkurenci z moškimi to doseči, so potrebovale boljšo izobrazbo in tudi več znanja. Tako se je začel kot tipičen ekonomski dejavnik rodnosti izpostavljeni dohodek, v zvezi s tem pa tudi strošek otroka. Drugi ekonomski dejavniki, kot so kraj bivanja, zaposlitev, industrializacija, stopnja razvitosti družbe in tako naprej, do neke mere prav tako vplivajo na rodnost, a se jih bom dotaknila le obrobno, predvsem zato, da bi lažje predstavila celotno sliko pomembnosti ekonomskih dejavnikov za povečanje ali upadanje rodnosti.

EKONOMSKI DEJAVNIKI

Demografska literatura je ekonomske dejavnike sprva obravnavala skupaj s socialnimi. Z naraščanjem življenjske ravni, povečevanjem stroškov za vzgojo otrok, spreminjanjem vloge družine, urbanizacijo in industrializacijo je pomen ekonomskih dejavnikov naraščal, zato so jih nekateri avtorji začeli obravnavati ločeno od drugih socialnih dejavnikov rodnosti. Tako se je od druge polovice petdesetih dalje pojavljala obsežna literatura, ki je na področje obnavljanja prebivalstva in posebej determinacije rodnosti aplicirala bolj ali manj tradicionalno ekonomsko teorijo. Zagovorniki te teorije so prepričani, da so cene, stroški, dohodek, oblikovanje »človeškega kapitala«¹ otrok in vrsta drugih ekonomskih kategorij pomembni dejavnik rodnosti (Malačič, 1985, str. 101).

Teoretične napore so spremljale tudi številne empirične raziskave, tako da se je nabrala množica podatkov, oblikovalo se je precejšnje znanje o povezanosti ekonomskih dejavnikov, predvsem dohodka, z rodnostjo prebivalstva. Analize dolgoročnega razvoja rodnosti od začetkov industrijske revolucije do druge svetovne vojne so pokazale, da je bilo dolgoročno zviševanje dohodka povezano z dolgoročnim upadanjem rodnosti. Zanimivo pa je, da so bile v istem obdobju kratkoročne spremembe v ravni dohodka pozitivno povezane z rodnostjo. Po drugi svetovni vojni je najprej kazalo, da se bo dolgoročna negativna povezava med dohodkom in rodnostjo spremenila v pozitivno zaradi povečanja rodnosti, vendar je ponovno upadanje rodnosti v razvitih evropskih državah od druge polovice šestdesetih let to domnevo ovrгло.

Mnogi teoretiki so na podlagi popisov prebivalstva ugotavljali, da se v razvitih državah razlike v rodnosti med družinami z visokim in družinami z nizkimi dohodki, ki so bile značilne za zgodnje obdobje industrijskega razvoja, zmanjšujejo, ali pa se linearno negativno razmerje spreminja tako, da dobiva krivulja obliko črke U oziroma postaja zveza med dohodkom in rodnostjo celo pozitivna. Zato naj bi bila ta negativna povezava ohlapnejša takrat, ko je rojstva omejevala še manjšina in močnejša takrat, ko število rojstev omejuje že večina prebivalstva. Zdi se tudi, da obdobja ekonomske negotovosti in ekonomskih kriz negativno vplivajo na rodnost (Šircelj, 2006, str. 41).

Ali je tradicionalna hipoteza o negativni povezanosti med rodnostjo in dohodkom, ki je bila oblikovana v okviru teorije demografskega prehoda oziroma povezanost v obliki U krivulje res tista prava povezava med dohodkom in rodnostjo, kakršno zagovarjajo nekateri avtorji ekonomske teorije rodnosti (npr. Okun) ali pa je mogoče povezava med rodnostjo in dohodkom včasih skrita zaradi drugih dejavnikov, ki so tesno povezani tako z rodnostjo kot z dohodkom (npr. življenje v mestu ali zunaj mesta, izobrazba, vera itd.)? To pomeni, da dohodka kot izrazito ekonomske kategorije ni mogoče obravnavati ločeno od različnih socialnih dejavnikov, kar so upoštevali tudi nekateri predstavniki ekonomskih teorij rodnosti in so v svoje poskuse oblikovanja teorije rodnosti vnesli tudi elemente socioloških teorij, kot sta to storila na primer Lebenstein in Easterlin (Černič-Istenič, 1994, str. 40).

Med dejavniki, ki so največ prispevali k ustvarjanju pogojev za nizko rodnost sta najpomembnejša industrializacija in z njo povezana modernizacija. Industrializacija je omogočila zmanjševanje deleža ročnega dela v proizvodnji dobrin, kar je ob znižani umrljivosti in visoki ravni rodnosti ustvarjalo viške delovne sile na podeželju in tako omogočilo nastanek in razvoj mest. Življenje v mestu pa je bilo in je še vedno pomemben dejavnik nizke rodnosti. Negativna povezanost med rodnostjo in življenjem v mestih ne pomeni, da je vsaka urbanizacija nujno povezana z nizko rodnostjo. Andorka meni, da boljše urejena in človeku prijaznejša mesta morda ne bi tako negativno vplivala na raven rodnosti (Šircelj, 2006, str. 41).

Z urbanizacijo so v veliki meri povezani tudi naslednji pomembni dejavniki rodnosti:

- socialno-poklicni položaj posameznika in družine,
- aktivnost oziroma zaposlenost staršev, še posebej žensk in
- izobrazba žensk oziroma staršev.

Vsi ti dejavniki, skupaj z dohodkom, so med sabo ponavadi povezani - višja izobrazba nudi na primer večje možnosti zaposlitve in večji dohodek. Število rojstev so najprej začeli omejevati ravno višji socialni sloji (bolje izobraženi, z višjimi dohodki), ker je bila zveza med rodnostjo in pripadnostjo nekemu socialnemu sloju dalj časa linearna: višji socialni sloj, nižja rodnost. Razlike med socialnimi sloji so se po drugi svetovni vojni predvsem v ZDA začele zmanjševati in krivulja, ki ponazarja povezavo med ravnjo rodnosti in pripadnostjo nekemu socialnemu sloju, izobrazbeni ali poklicni skupini, je dobila obliko črke U, tako kot povezava med rodnostjo in dohodkom. Podoben razvoj je mogoče zaslediti v večini zahodnoevropskih držav, tudi v Sloveniji.

Med demografskim prehodom naj bi se izgubile tradicionalne norme in vrednote o veliki družini, ki so se s subtilnimi mehanizmi prenašale iz roda v rod. Rodne norme, vrednote in cilji so zelo strogi, le da se njihov vpliv izraža bolj subtilno kot nekoč. Preko norm, vrednot in ciljev naj bi na rodnost vplivali predvsem socialno-ekonomski položaj, socialna mobilnost, izobrazba, verska pripadnost in stopnja religioznosti, etnična pripadnost in podobne kulturne značilnosti, medtem ko naj bi dohodek, kraj bivanja in ženina zaposlitev izven doma vplivali neposredno na raven rodnosti. Pri tem prihaja do časovnega zamika med ekonomskim in socialnim razvojem in spreminjanjem vrednot, norm in stališč in s tem tudi sprememb na ravni rodnosti (Šircelj, 2006, str. 42).

Prihaja tudi do spremenjene vloge družine. Število funkcij sodobne družine se je zelo zmanjšalo. Te funkcije so združene okoli ljubezni in rojevanja, nekaterih vidikov potrošnje, preživljanja prostega časa ter nege in vzgoje otrok. Človekova potreba po otrocih in nadaljevanju vrste je v moderni družbi izključno nematerialne narave, zato se ljudje zadovoljujejo z manjšim številom otrok, dvema ali celo enim (Malačič, 1985, str. 114). Starši skušajo svojim otrokom zagotoviti najboljše življenjske razmere, predvsem čim boljše izobraževanje. To pa zahteva vlaganje denarja, časa, fizične in psihične energije, kar pa je vse v omejeni količini, zato moramo ravnati racionalno. Ljudje določijo število otrok, ki jih želijo imeti tako, da primerjajo zadovoljstva in koristi, ki jih dobijo od dodatnega otroka z denarnimi in psihološkimi stroški za tega otroka (Malačič, 1985, str. 103). To pomeni, da se starši obnašajo racionalno. Visoka rodnost pa preneha biti racionalna, brž ko morajo starejše generacije vlagati v mlajše več, kot lahko dobijo v povračilo.

TEORIJE RODNOSTI

Rodnost je pojav, ki se neprestano spreminja. Velikost teh sprememb je bila skozi zgodovino različna. Največ sprememb se je zgodilo v zadnjem obdobju oziroma v zadnjih 200 letih. Zniževanje rodnosti se je v različnih delih sveta pojavila ob različnem času in je tudi različno dolgo trajala oziroma še traja. V večini industrijskih držav je začela rodnost upadati v 19. stoletju, drugod pa v 20. z nastopom industrijske družbe. Različni teoretiki so to spremembo poskušali razložiti na različne načine. Najstarejša in najbolj znana teorija je klasična teorija demografskega prehoda, ki je nastala na podlagi izkušenj v nekaterih evropskih državah. Tudi druge kasnejše teorije so poskušale razložiti upad rodnosti, vendar nobena ni zadovoljivo in celovito pojasnila demografskega prehoda.

V Evropi je rodnost že tako nizka, da ne zagotavlja več obnavljanje generacij. Število evropskega prebivalstva bi se že začelo zmanjševati, če evropske države ne bi imele pozitivnega selitvenega prirasta. Poleg tega je zniževanje rodnosti povzročilo proces staranja prebivalstva. Strokovnjaki na tem področju, pa tudi nekateri politiki in seveda osveščeni posamezniki, si najpogosteje zastavljajo naslednja vprašanja (Šircelj, 2006, str. 15):

- zakaj se je rodnost pričela zniževati,
- ali se bo zniževanje nadaljevalo,
- ali je zniževanje rodnosti mogoče ustaviti.

Iskanju vzrokov dolgoročnega zniževanja rodnosti je bilo posvečenih že veliko empiričnih raziskav. Sledili so jim poskusi teoretičnih posplošitev, ki pa doslej niso pripeljali do konsistentne in splošno priznane teorije rodnosti.

2.3.1. Teorija demografskega prehoda

Prvi opisi demografskega prehoda so temeljili na večfaznem modelu (Černič-Istenič, 1994, str. 24). Za prvo fazo je značilno:

- visoka smrtnost in rodnost,
- linija smrtnosti neenakomerna zaradi vojn in bolezni,
- rodnost se ni spreminjala.

V drugi fazi izstopata dva pokazatelja, ki konkretno kažeta, da upadanje smrtnosti vpliva na rast rodnosti. V tretji fazi pa začne rodnost zaradi različnih dejavnikov upadati. Bistveno pri vseh teh fazah pa je, da so povezane z družbeno ureditvijo države, predvsem pa je to najbolj vidno pri prehodu iz tradicionalne v moderno družbo.

Za začetnika tretje faze teorije o upadanju rodnosti velja Notestein¹. Ta klasična empirična teza pa še ni povsem potrjena, saj se je pokazalo, da je težko govoriti o popolnih natančno določljivih spremembah ali prehodih. Prehod iz tradicionalne v moderno družbo se v razvoju prebivalstva kaže kot prehod iz visokih stopenj rodnosti in umrljivosti na nizke stopnje rodnosti in umrljivosti. V tradicionalnih družbah sta nataliteta in mortaliteta visoki, zato je stopnja naravnega prirasta zelo majhna ali nična. V modernih družbah pa sta nataliteta in mortaliteta nizki, zelo majhna ali nična je tudi stopnja naravnega prirasta. Stopnja naravnega prirasta je visoka le v obdobju demografskega prehoda, in sicer zaradi časovnega zamika med zniževanjem mortalitete in natalitete (Černič-Istencič, 1994, str. 25).

Teorijo demografskega prehoda je skušal dopolniti J.C. Caldwell, ki poudarja, da je rodnost v vseh družbah racionalna in da je širjenje idej, zlasti ideja o nuklearni družini, v kateri otroci postanejo neto prejemniki družinske blaginje (materialne, čustvene, itd), pomembnejše od samih ekonomskih sprememb. To, kar Caldwell imenuje »westernisation« naj bi bilo pomembnejše od industrializacije. Njegovi kritiki so poudarili predvsem, da je bila v Evropi nuklearna družina razširjena že pred pričetkom zniževanja rodnosti in da se je ponekod v Vzhodni Aziji rodnost začela zniževati ob hkrati nespremenjenih odnosih v okviru razširjenih družin (Šircelj, 2006, str. 31).

Becker (1960) in Schultz (1973) sta razloge za zniževanje rodnosti iskala v spremembah mikro-ekonomskih dejavnikov. Pomembni so naslednji: odločitev para o številu otrok, relativni stroški v primerjavi z drugimi dobrinami, dohodek para in njuna preferenca za otroke v odnosu do drugih oblik potrošnje (Šircelj, 2006, str. 31).

Industrijska družba je prispevala k zmanjšanju entuziazma ljudi za rojevanje otrok (odlaganje porok, izvenzakonska rojstva, razveze in zaposlenost žensk). Temeljni pristop industrijske družbe je nagrajevanje po dosežkih in ne po družinski in socialni pripadnosti. Po Davisu (Černič-Istencič, 1994, str. 16) sta edini neodvisni spremenljivki v smislu enosmerne linearne učinkovanja na družino tehnološki in ekonomski razvoj.

---

¹ Frank Wallace Notestein (16. 8. 1902 - 19. 2. 1983) je bil ameriški demograf, ki ima precej zaslug za razvoj te veje sociologije. Ustanovil je Oddelek za raziskovanje populacij na univerzi Princeton, kasneje je bil predsednik Populacijskega sveta. Med letoma 1946 in 1948 je bil tudi prvi vodja Komisije za populacijska vprašanja pri Združenih narodih. Med letoma 1936 in 1957 je bil Notestein eden od urednikov Populacijskega indeksa, uradnega glasila Ameriškega demografskega združenja in Oddelka za populacijska vprašanja. Sodeloval je pri delu Nadzor rojstev (1940) in Razvoj populacij v Evropi in Sovjetski zvezi (1944) ter napisal številne druge strokovne članke.

Tabela 1: Notesteinova opredelitev tradicionalne in moderne družbe

<u>TRADICIONALNA DRUŽBA</u>	<u>MODERNA DRUŽBA</u>
- Visoka umrljivost, posebno dojenčkov in otrok	- Nizka umrljivost, posebno dojenčkov in otrok
- Agrarna družba	- Industrijska družba
- Podeželska skupnost	- Visoka raven urbanizacije
- Kratkotrajno šolanje, nizka raven izobrazbe	- Dolgotrajno šolanje, visoka raven izobrazbe
- Nizka življenjska raven	- Visoka življenjska raven
- Omejena možnost porabe	- Naraščajoča možnost porabe
- Majhna možnost, da bi ženske karkoli dosegle zunaj doma	- Nova ekonomska vloga žensk, neodvisnost od gospodinjskih dolžnosti, emancipacija
- Nizki stroški nege in vzgoje otrok; otroci že zelo zgodaj prispevajo sredstva za preživljanje gospodinjstva	- Visoki stroški nege in vzgoje; otroci začno pozno, ali pa sploh ne, prispevati v družinski proračun
- Delo je organizirano v družinah	- Delo je organizirano v tovarnah in ustanovah
- Zelo pomembna vloga družine pri zagotavljanju ekonomske podpore in varnosti njenih članov	- Zmanjševanje vloge družine pri zagotavljanju ekonomske podpore in varnosti njenih članov, ker to prevzame socialno zavarovanje
- Velike družine in gospodinjstva	- Majhne (nuklearne) družine
- Socialna nemobilnost	- Visoka socialna mobilnost, težnja po napredovanju
- Verski nalogi so naklonjeni velikim družinam	- Zmanjševanje vpliva cerkve, vzor so majhne družine
- Ljudske tradicionalne metode kontracepcije	- Moderne in zanesljivejše metode kontracepcije

Vir: Šircelj, 2006, str. 30.

Lesthaeghe (1983) je povezoval odločitev za rojstvo otroka z načeli individualne svobodne izbire. Upad rodnosti med poročenimi je največji problem, ki se kaže kot posledica sprememb v parametrih potrebe po otroku (naraščajoči oportunitetni stroški). Sekularni individualizem se kaže kot prostovoljno odpovedovanje otrokom, bivanje v samskih gospodinjstvih ter zunajzakonskih skupnostih, razvezljivost zakonske zveze in podobno. Prav spremembe po ekonomskem razvoju vplivajo na generacijo, ki je priča socialno-ekonomskim spremembam, se pa še vedno ravna po ustaljenih naučenih vzorcih obnašanja. Spremenjeni vzorci se pojavijo šele v naslednji generaciji, ki jih je spodbudila naraščajoča blaginja (Černič-Istencič, 1994, str. 17).

S. H. Preston (1986) je proučeval predvsem spremembe v družbeni konstrukciji starševstva. Razvil je t.i. doktrino »odgovornega starševstva«. Po tej doktrini so starši direktno odgovorni skrbeti za svoje otroke, ne pa morebiti kdo drug (npr. člani razširjene družine). S to odgovornostjo so povezane tudi zahteve po izpolnjevanju eksistenčnih pogojev pred vstopom v zakonsko zvezo in rojstvom prvega otroka (t.i.evropski vzorec poročnosti). Od staršev v zahodnoevropskem prostoru se je pričakovalo, da je skrb posameznika za otroka pred skrbjo za lastne starše in druge sorodnike (Černič-Istenič, 1994, str. 18). Začel se je postopen razkroj solidarnostnih vezi med generacijami, to pa naj bi bil eden izmed razlogov za zniževanje motiviranosti za rojstvo večjega števila otrok. Poleg tega je vedno bolj prisoten trend rasti nujnosti pokojninskega varčevanja, saj je bil zaradi krhanja solidarnostnih – družinskih vezi, posameznik prisiljen sam varčevati vse življenje za svojo prihodnost oziroma za starost. Tudi drugi vplivi, kot so kvaliteta življenja, nujnost izobraževanja otrok, vedno višji stroški za otroka, so vplivali na odločitev, kdaj in zakaj imeti otroka.

Industrijska družba spodbuja ženske k odlaganju rojstev prvih otrok v zrelejša leta. (Černič-Istenič, 1994, str. 19). Zaradi neustrezno urejenega otroškega varstva se, recimo, v Italiji mlade družine soočajo s problemom njegovega financiranja, saj subvencij skoraj ni. Obstajajo različna mnenja o subvencijah, ki naj bi po eni strani še bolj spodbudile nižanje rodnosti zaradi večje zaposljivosti žensk, po drugi strani pa bi subvencije omogočale, da bi bil družinski proračun razbremenjen, tako da bi se ženske lažje odločale za rojstvo otroka. V družbah z visoko zaposljivostjo žensk pa je to pronatalistični ukrep (Aassve, Billari, Rondinelli, 2006, str. 3).

Ne glede na stopnjo razvoja družbe je še vedno prisotna neenakost med spoloma, saj so ženske kot iskalke zaposlitve soočene z čedalje večjimi težavami na trgu dela; na drugi strani pa morajo skrbeti še za večino gospodinjstkih opravil doma, razen če nimajo pomoči »dedkov in babic«. Čedalje večje število razvez in nastajanje enoroditeljskih družin je še dodaten problem, ki spravlja žensko v drugorazreden položaj. Rešitev bi bila zmanjšanje obremenjenosti zaposlenih žensk in spremenjen odnos do izpolnjevanja starševskih obveznosti.

Cseh-Szombaty (1990) je zagovornik trditve, da je v 60-tih rojstvo vsakega nadaljnjega otroka močno ogrozilo finančno ravnovesje družine, saj so začele bivati na robu eksistenčnega minimuma, in je bila zato pomoč sorodnikov zelo pomembna. Družine, ki niso bile deležne te pomoči, so se dobesedno srečevale z vprašanjem preživljanja. Za to obdobje je bilo značilno tudi to, da so imele povečini samo enega otroka (povzeto po Černič-Istenič, 1994, str. 21).

Iz tega zelo kratkega in skopega pregleda prizadevanj za teoretično posplošitev rodnostnega prehoda izhaja, da nobena od omenjenih teorij ni popolna. To kaže na nemoč teoretikov razložiti enega od najvažnejših najpomembnejših demografskih procesov v

človeški zgodovini. Izhod iz zagate najbrž lahko najdemo v domnevi, da ni enega samega vzroka, ki bi vplival na zniževanje rodnosti, ampak je zanj potrebna kombinacija več vzrokov (npr. izboljševanje zdravja, zviševanje izobrazbe, informiranje itd.). Edina izjema pri tem je lahko le znižanje umrljivost (Šircelj, 2006, str. 32).

Dosedanje vedenje o razlogih za začetek rodnostnih prehodov, ki so del demografskih prehodov, in o njihovem poteku je Oppenheim Mason (1997) strnila v 8 točk (Šircelj, 2006, str. 32):

- Rodnostni prehod se začne v različnih institucionalnih, kulturnih in okoljskih pogojih; zniževanje se začne, ko je kombinacija zadostna, da motivira ali omogoči znatnemu delu prebivalstva, da se odloči za omejevanje števila rojstev.
- Država, ki v neki geografski ali kulturni regiji prva izkusi rodnostnim prehodom, je najbrž doživela kulturne, socialne in okoljske spremembe, ki so vzpodbudile omejevanje rodnosti. V drugih državah te regije, ki takih sprememb niso doživele, se začne rodnost zniževati pod vplivom sprememb v prvi državi.
- Hitrost s katero se vpliv širi od države do države, je odvisna od vrste dejavnikov: od gostote komunikacijskih povezav, jezikovnih meja, vrste socialnih omrežij, moči in vpliva voditeljev, stališča države do uravnavanje rojstev itd.
- Zniževanje umrljivosti je potreben, a največkrat ne zadosten pogoj za začetek rodnostnega prehoda.
- Število preživelih otrok, ki jih družine zmorejo preživljati, se v predprehodnem obdobju od skupnosti do skupnosti razlikuje (preživeli otroci so otroci, ki dočakajo odraslost).
- Ko število preživelih otrok preseže število, ki so ga družine še zmožne preživljati, starši začnejo uravnavati število potomcev. To dosežejo z uravnavanjem števila že rojenih otrok ali pa z uravnavanjem števila rojstev. Zaradi odsotnosti programov za načrtovanje rojstev je zelo verjetno, da se bodo najprej odločili za uravnavanje števila otrok.
- Način uravnavanja števila otrok, ki ga uporabljajo starši, ni odvisen samo od tega, koliko otrok dočaka odraslost, temveč od načina uravnavanja, ki je kulturno, okoljsko in strukturno dostopno ali sprejemljivo (npr. splav in detomor sta ali pa nista sprejemljiva).
- Ko število preživelih otrok preseže število, ki so ga družine še zmožne preživljati in spremenjene okoliščine onemogočajo dotedanje načine uravnavanje števila otrok, je to vzpodbuda za prehod na uravnavanja rojstev, zlasti, če pri tem pomaga državna politika ali programi (npr. zmanjšanje možnosti prekomorskih selitev Evropejcev v ZDA ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja).

Proces zaznavanja sprememb je lahko počasnejši ali pa hitrejši od dejanskega poteka sprememb. Vpliv posamezne spremembe na raven rodnosti pa je odvisen od demografskih razmer pred prehodom in od vrste drugih sprememb, ki se hkrati dogajajo v družbi. Na raven rodnosti vplivajo neposredni dejavniki, ki so posledica različnih družbenih vplivov,

pogosto pa je odvisna od verjetnosti preživetja otrok. Na prehodu v moderno družbo se zaznavajo stroški in koristi, ki jih prinesejo otroci staršem. Neposredni dejavnik, ki vpliva na raven rodnosti, je tudi zaznavanje stroška uravnavanja števila rojstev otrok, ki je povezan z socialnimi, psihološkimi pa tudi finančnimi dejavniki. Zavedanje sprememb v družbi je povečalo število dejavnikov na raven rodnosti (Šircelj, 2006, str. 33).

2.3.2. Pregled teorij o vplivu ekonomskih in socialnih dejavnikov na rodnost

O vplivu ekonomskih in socialnih dejavnikov na rodnosti so se teoretiki, ki se ukvarjajo s to tematiko, opredeljevali različno. V skladu s tem so se pojavljale tudi različne teorije. Nekateri teoretiki so v ospredje izpostavljali čisto ekonomski vpliv na rodnost, drugi spet so mnenili, da je na rodnost vplivalo medgeneracijsko pretakanje blaginje.

Teorija medgeneracijskega pretakanja blaginje

Racionalnost visoke ali nizke rodnosti je odvisna od družbenih pogojev, predvsem od smeri »medgeneracijskega pretakanja blaginje«, to je od pretakanja materialnih in nematerialnih virov (delo, denar, dobrine, usluge, ljubezen, varnost) od starejše k mlajši generaciji in obratno. Visoka rodnost v tradicionalnih družbah je prilagojena domačemu, gospodinjškemu načinu proizvodnje, pri kateri je količina virov, ki se pretakajo od mlajše k starejši generaciji večja od tistih, ki se pretakajo od starejše k mlajši. Starejše generacije dobijo več kot vlagajo, zato je »optimalna« velikost družine večja. Visoka rodnost je tako možna in uporabna samo v družbah, ki podpirajo in legitimizirajo domačo proizvodnjo, to je v družbah, v katerih kulturne norme dajejo prednost družinskim pred individualnim težnjam, oziroma v družbi, ki je dovolj monolitna, da lahko kontrolira in sankcionira morebitne odmike od predpisanih obnašanj (Černič-Istenič, 1994, str. 33).

Preobrat v »medgeneracijskem pretakanju blaginje« je možen samo v popolnoma določenih proizvodnih odnosih, ko se ekonomija nuklearne družine dokončno osamosvoji od sorodniških mrež, to pa je nadalje povezano s spremembami v čustvenem ravnotežju družine. Ali drugače povedano: ekonomska nuklearizacija sodobne družine je posledica podobne nuklearizacije čustvenih odnosov v družini. Izhodiščna teza te teorije je, da je rodnostno obnašanje ekonomsko racionalno tako v predtranzicijskih kot v posttranzicijskih družbah v kontekstu družbeno določenih ekonomskih ciljev in v okviru omejitev, ki jih postavljajo biološki in psihološki dejavniki. Visoka in nizka rodnost je posledica ekonomske koristnosti za posameznika, dvojico in družino. Spremembe so na individualni in družinski ravni potekale vzporedno s spremembami na makrodružbeni ravni (urbanizacija, socialna mobilnost, množično šolanje itd.), vse to pa sta narekovali kapitalistična proizvodnja in morala, ki je zahtevala iniciativo, individualizem, samostojnost, izobražene – šolane kadre itd.

Na zmanjševanje rodnosti je vplivala izobraženost žensk. Družina se je morala soočiti z naslednjimi odločitvami:

1. višji družbeni status, zmanjšujejo se otrokovi potenciali za delo doma,
2. stroški šolanja presegajo stroške, ki izvirajo iz same šolnine in šolskih potrebščin,
3. obvezno šolanje, investiranje v otrokovo prihodnost in
4. novi kulturni vzorci.

Za spreminjanje reproduktivnih strategij so torej pomembni trije procesi: erozija moči starejše moške generacije, ki je v tradicionalnih družbah imela oblast in kontrolo nad produkcijo in reprodukcijo v družini, spremenjen pomen otroka in spremenjen položaj ženske, ki se kaže v vse večji dominaciji ženske pri odločanju za rojstvo, saj je postala izobražena, ozaveščena in postajala čedalje bolj materialno neodvisna od moškega. Vsi trije procesi nasprotujejo visoki rodnosti in so obrnili smer »medgeneracijskega pretakanja blaginje« do te mere, da so otroci (več otrok) postali ekonomsko in psihološko breme za svoje starše.

Ekonomska teorija rodnosti

Ko govorimo o ekonomski teoriji rodnosti, moramo najprej obdelati čisto ekonomsko teorijo rodnosti. Posameznik je opredeljen kot oseba, ki poskuša maksimizirati svoje potrebe v skladu z razpoložljivimi vrstami blaga, njihovo ceno ter svojim okusom oz. preferencami in dohodkom. Otroci so blago, rodnost pa so rezultat potrošnikovih potreb po otroku (Černič-Istenič, 1994, str. 39).

Nadaljevanje te teorije je bilo logično sklepanje, da pri revnejših slojih (družinah) vprašanje informiranosti o kontracepciji ni imelo dovolj vpliva oziroma niso bili dovolj ozaveščeni o vplivu uporabe »zaščitnih sredstev« na večje število otrok v družini. Kot smo že v prejšnji analizi vpliva ekonomskih dejavnikov omenili, je bil dohodek pri ekonomski teoriji v ospredju, saj je to dejavnik, ki bistveno vpliva na večjo ali manjšo rodnost. To teorijo je zagovarjal na primer Okun (1960) in ni dopuščal možnosti vpliva drugih dejavnikov, čeprav je dohodek kot dejavnik včasih skrit za drugimi dejavniki. Višji dohodek je namreč vedno bolj povezan z višjo izobraženostjo, pa tudi z načinom življenja v mestu ali na podeželju. Vpeljal pa je zanimivo razmišljanje oziroma možnost, da morajo bogatejši vedno bolj paziti na svoj družbeni položaj, zato pri odločanju o višini sredstev, ki so namenjeni za otroke, niso svobodni oziroma so vedno manj svobodni. Starši imajo obveznosti do otrok, ki jih od njih zahteva družba, in so pravno in družbeno sankcionirani, če jih ne izpolnjujejo (Černič-Istenič, 1994, str. 39).

Čikaška šola je opredelila in zagovarjala teorijo, da višja kvaliteta otrok izvira iz dodatne porabe, ki je pozitivno povezana z dohodkom družine. Netržna cena je odvisna od kvalitete, ta pa od količine otrok (kot so spoštovanje, prestiž, itd.). Ljudje določijo število otrok, ki jih želijo, tako da primerjajo zadovoljstvo in koristi od dodatnega otroka z rastjo

per capita dohodka. Družina se samostojno odloča o količini in kvaliteti otrok. Otroci niso inferiorno blago in se proizvajajo v družini. Ženska je zelo pomemben človeški kapital, ki je negativno povezan z rodnostjo. Teorija se je razvila v ekonomiko družine. Kritiki teorije so opozorili predvsem, da moramo upoštevati tudi neekonomske dejavnike rodnosti (Černič-Istenič, 1994, str. 40).

Mincer (1963) je v teorijo rodnosti vpeljal pojem oportunitetnih stroškov. To so indirektni stroški, ki nastanejo z odpovedovanjem staršev dohodka in drugim priložnostim, da bi se lahko posvetili svojim otrokom. Strošek je poraba časa (Černič-Istenič, 1994, str. 40).

Razni teoretiki so v svojih teorijah vedno bolj uporabljali neekonomske kriterije, ki vplivajo na rodnost. Na primer Libenstein (1975), ki je prvi formuliral ekonomsko teorijo rodnosti in poskušal razložiti vzroke vpadanja rodnosti med demografskim prehodom, je to storil tako, da je določil tri vrste tipov koristi in dve vrsti stroškov, ki pomembno vplivajo na odločitve staršev za rojstvo večjega števila otrok (Černič-Istenič, 1994, str. 41).

A) Koristi so:

1. otrok je vir osebnega zadovoljstva,
2. dohodek, ki ga otrok prispeva k družinskemu proračunu, in
3. socialna varnost.

B) Stroški so:

1. izobraževanje, hrana – direktni stroški.
2. indirektni stroški – odpovedovanje staršev v korist otroka.

Družina, ki živi v urbanem okolju, potrebuje višji dohodek, saj se njeni življenjski stroški simetrično povečujejo. Prav tako se konstantno povečujejo tudi stroški za otroka zaradi potrebe po daljšem izobraževanju. Starši pri izbiri tehtajo zadovoljstva ali koristi z denarnimi in psihološkimi stroški, ki jih prinaša dodatni otrok. Družbeni sloji se različno odzivajo na standarde in kulturno tradicijo. Če morajo starejše generacije vlagati v mlajše več, kot od njih dobijo, zaradi česar zmanjšujejo število otrok, se vprašamo, kakšni motivi so vodili višje socialne sloje, da so začeli povečevati število rojstev oziroma zakaj se je povezava med različnimi socialnimi in ekonomskimi dejavniki rodnosti in ravni rodnosti v nekaterih državah oblikovala v krivuljo v obliki črke U. Ali se je v višjih socialnih slojih v nekaterih državah medgeneracijski pretok blaginje spet preusmeril k starejšim generacijam? Ali je na to vplival višji dohodek? Ali so se oblikovale nove socialne norme in vrednote? Če je to posledica spremenjenih socialnih norm in vrednot, potem lahko pričakujemo, da se proces poenotenja ravni rodnosti med socialnimi sloji ne bo nadaljeval, kajti oblikovanje socialnih norm in vrednot v zvezi z rodnostjo je lahko nepovezano z dohodkom, zelo različno v različnih socialnih slojih in v podobnih socialnih slojih v različnih družbah.

3. GIBANJE RODNOSTI V SLOVENIJI

Čedalje več otrok se rojeva zunaj zakonske zveze, 44,8 %, medtem ko je bilo še med letoma 1995 in 1999 takih le 33% otrok (glej Tabelo 2, str. 16.). Ta trend ni značilen le za Slovenijo. Prehod družine na enostarševsko družino se dogaja v vsej zahodni Evropi. Tudi nekdanje tradicionalne države Južne Evrope se borijo z nizko rodno stopnjo in vse večjim številom enostarševskih družin. Kljub čedalje večjemu številu otrok, rojenih zunaj zakonske zveze v državah Severne Evrope, je rodno stopnjo tam blizu nadomestni stopnji. Tako se Slovenija bliža državam, kjer je rojenih zunaj zakonske zveze več kot polovica živorojenih otrok. K temu prehodu na zakonsko evidentirane enostarševske družine je pripomogla tudi država s svojo socialno politiko. Država podeljuje višjo socialno pomoč in otroški dodatek enostarševski družini, ne glede na to, ali je ta družina res enostarševska (mami samohranilka ali oče samohranilec) ali le navidezno enostarševska, ko partnerja živita skupaj, vendar imata različna stalna naslova prebivanja. Tu je potrebno omeniti čedalje več razvez, ki botrujejo nastanku večjega števila enostarševskih družin.

Tabela 2: Osnovni podatki o rojenih, Slovenija, letno iz centralnega registra prebivalstva

	Povprečna starost matere ob		Živorojeni zunaj zakonske zveze	
	otrokovem rojstvu – skupaj*	otrokovem rojstvu - prvo rojstvo	- število	strukturni deleži (%)
1996	27,4	25,3	5984	31,8
1998	27,9	25,9	6001	33,6
2000	28,3	26,5	6746	37,1
2002	28,8	27,2	7037	40,2
2004	29,2	27,5	8053	44,8

*Povprečna starost matere ob rojstvu otroka ne glede na to ali gre za rojstvo prvega otroka ali ne

Vir: SI-Stat podatkovni portal, 2007.

V Tabeli 3 (glej na str. 17) vidimo, da se po državah močno razlikuje odstotek rojenih izven zakonske zveze. Nekatere države z visokim odstotkom zunaj zakona rojenih otrok imajo rodno stopnjo blizu nadomestni (Švedska, Islandija, Francija itd.), druge pa imajo visok odstotek zunaj zakona rojenih otrok in nizko stopnjo rodno stopnjo (Bolgarija, Estonija, Slovenija itd.). Slednje imajo nekaj skupnega, in sicer tranzicijo. To je verjetno botrovalo manjšemu zaupanju v prihodnost in posledično padcu rodno stopnjo. Hkrati je razvidno, da je v državah, kot so Grčija, Italija, Španija in Hrvaška, kjer so tradicionalne vrednote močno zakoreninjene med prebivalstvom, manj živorojenih zunaj zakonske zveze. To so tudi države, kjer je vera pomemben del družinskega življenja. V teh državah je rodno stopnjo med najnižjimi v Evropi (Kertzer et al., 2006, str. 3). Vidimo, da ni zakonitosti za nizko rodno stopnjo, ampak je ta posledica različnih dejavnikov, ki se med državami razlikujejo. Le

redke evropske države se lahko pohvalijo z rodnostjo na ravni, ki je blizu obnovitvene ravni.

Tabela 3: Osnovni demografski kazalniki rodnosti, evropske države, 2003

	Živorojeni na 1000 prebivalcev	Celotna rodnost	Živorojeni zunaj zakonske zveze (v %)	Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka
Avstrija (EU)	9,5	1,4	35,3	26,9
Belgija (EU)	10,8	1,6	17,3	27,3
Bolgarija (EU)	8,6	1,2	46,1	24,3
Češka Republika (EU)	9,2	1,2	28,5	25,9
Danska (EU)	12,0	1,8	44,9	27,7
Estonija (EU)	9,6	1,4	56,3	24,6
Finska (EU)	10,9	1,8	40	27,9
Francija (EU)	12,7	1,9	44,3	27,9
Grčija (EU)	9,4	1,3	4,4	27,6
Irska (EU)	15,5	2,0	31,4	28,2
Italija (EU)	9,4	1,3	13,6	28,0
Madžarska (EU)	9,3	1,3	32,3	26,1
Nemčija (EU)	8,6	1,3	27,0	28,2
Slovenija (EU)	8,7	1,2	42,5	27,3
Španija (EU)	10,5	1,3	21,8	29,2
Švedska (EU)	11,1	1,7	56,0	28,5
Združeno Kraljestvo (EU)	11,7	1,7	41,5	26,9
Hrvaška	8,9	1,3	10,1	26,1
Islandija	14,3	2,0	63,6	26,0
Ruska federacija	10,2	1,3	29,2	22,7

Vir: Recent demographic developments in Europe 2004, 2005, str. 28-29.

Drugi trend, ki se pojavlja v Sloveniji, je premik povprečne starosti prvesnic. Ženske imajo prvega otroka v Sloveniji povprečno pri 27-ih letih, medtem ko je še ne dolgo tega bilo povprečje pri 25-ih. Ta trend se pojavlja povsod po Evropi. Slovenija je edina nova članica Evropske Unije, kjer je povprečna starost prvesnic podobna kot v EU-15. Pri vseh drugih je ta starost okoli 25 let. Pri tem je prehod na drugega otroka najpogostejši pri ženskah, ki delajo v javnem sektorju ali so zaposlene za nedoločen čas. Pri ženskah, zaposlenih v privatnem sektorju in le za določen čas, je opaziti, da se težje odločajo za drugega otroka, najbrž zaradi manjše socialne varnosti (Adsera, 2003, str. 15). Pomik starosti prvesnic v kasnejša leta pa ne vpliva na povprečno starost matere ob drugem in še manj ob tretjem

otroku. Starost matere ob tretjem otroku se je spremenila le za eno leto, kot je razvidno iz Tabele 4.

Tabela 4: V Sloveniji živorojeni po vrstnem redu rojstva in povprečni starosti matere ob rojstvu otroka po vrstnem redu rojstva, Slovenija, letno iz centralnega registra prebivalstva

	Vrstni red rojstva				
	Skupaj	Prvo	Drugo	Tretje	Četrto ali več
1995	27,2	25,0	28,1	31,2	33,8
1996	27,4	25,3	28,4	31,3	33,8
1997	27,7	25,6	28,6	31,6	34,0
1998	27,9	25,9	28,9	31,9	34,1
1999	28,1	26,2	29,0	32,0	34,2
2000	28,3	26,5	29,2	31,9	34,1
2001	28,5	26,7	29,4	32,0	34,0
2002	28,8	27,2	29,6	32,4	34,6
2003	29,0	27,3	29,8	32,4	34,6
2004	29,2	27,5	30,0	32,6	34,7
2005	29,4	27,8	30,3	32,7	34,8

Vir: SI-Stat podatkovni portal, 2007.

Predvsem nizka rodnotost povsod po Evropi je prisilila države, da so se začele ukvarjati z družinsko politiko in temu primerno sprejemati zakone in socialne spodbude oziroma pomoči, ki bi pripomogle k večji rodnotosti. Razlogov za premik povprečne starostne meje prvesnic je več. Od vse večjih težav žensk po višji izobrazbi in karieri do vse težje zaposlitve in ohranjanja zaposlitve žensk. Ženske v rodni dobi so, ko se odločijo za materinstvo, za delodajalce strošek.

Začarani krog se začne, ko se ženske vse bolj približujejo koncu rodne dobe in so brez otrok, takrat so za delodajalce manj zaželena delovna sila. Če pa že imajo otroke (enega ali več) so pa nezaželene zaradi mogočega večjega števila odsotnosti z dela zaradi nege bolnega otroka. V današnji družbi se kljub spremembam v pojmovanju družine še vedno odloča za bolniški dopust, ko zbolijo otroci, več žensk kot pa moških, čeprav je tudi oče upravičen do takega izostanka iz službe. Resolucija, ki jo je sprejela Slovenija o temeljnih oblikovanju družinske politike, vsebuje načelo o promoviranju enakih možnosti obeh spolov, vendar pa je to načelo še daleč od uresničitve.

Majhna motiviranost slovenskih družin za večje število otrok otežuje želje rodnotne politike po večjem številu otrok oziroma po dvigu stopnje rodnotosti. Splošna stopnja rodnotosti kaže razmerje med številom živorojenih v določenem koledarskem letu in srednjim letnim številom ženskega prebivalstva v rodnem obdobju. Zaradi nizke stopnje

rodnosti lahko pride do sprememb v družbi. Struktura volilnega telesa se vse bolj nagiba v prid starejših, ki zastopajo, kot kažejo socialno-psihološke raziskave volilnega vedenja, radikalno konzervativna in socialno indiferentna stališča. Upravičeno lahko pričakujemo, da bodo vrednote, stališča in mnenja starejših v »ostarelih« družbah v prihodnje vedno močneje vplivala na izide volitev in referendumov, pogosto v škodo interesov mlajših generacij (Černič-Istenič, 1994, str. 15).

4. ANALIZA IZBRANIH DEJAVNIKOV RODNOSTI

Dejavniki, ki vplivajo na rodnost imajo vsak svoj določen vpliv: vplivajo bodisi na povečanje ali zmanjšanje fertilitnosti ali pa se včasih tudi izključujejo, tako da njihovega vpliva ne moremo v celoti niti zanikati niti potrditi. Da bi se vsaj približali nekemu cilju, ki smo ga zastavili v začetni tezi, moramo še bolj natančno analizirati vpliv dohodka in izobrazbe na rodnost in ugotoviti, ali res velja teza, da je pri starših vedno bolj zakoreninjeno mnenje, da je odločitev za otroka v moderni družbi povezana z otrokom kot oportunitetnim stroškom.

VPLIV IZOBRAZBE NA RODNOST

V poglavju, kjer smo prikazali vpliv ekonomskih in socialnih dejavnikov na rodnost, smo omenili tudi razmeroma dolgotrajno izobraževanje otrok, ki vpliva na to, da se starostna struktura ljudi, ki se odločajo za vstop v zakonsko zvezo, ali še bolj rečeno za rojstvo prvega otroka, pomika proti tridesetim letom. Srečujemo se s problematiko, ki nam objektivno in subjektivno prikaže potencialne razloge za povečanje ali zmanjšanje rodnosti v posledični odvisnosti od razvitosti države. Ali razvitost države in možnost zaposlitve predvsem žensk v nekem novem okolje potencialno vplivajo na večjo rodnost ali pa je prav to dodaten negativizem, ki zmanjšuje odločitev žensk za rojstvo otroka.

Prva poroka je namreč tudi še po drugi svetovni vojni za veliko večino žensk pomenila začetek dejanskega rodnega obdobja. Zviševanje povprečne starosti ob prvi poroki se je začelo sredi 70. let, saj so bile pred tem oziroma takoj po vojni neveste razmeroma mlade, njihova povprečna starost je bila 22,5 let, kar je bila predvsem posledica končane vojne vihre. Obnova držav ni zahtevala pretirano izobraženega prebivalstva, pa tudi dohodek kot ekonomska kategorija ni bil v ospredju. Mladi poročeni pari so svojo eksistenco zadovoljevali z minimalnimi potrebami. Bistveno je bilo preživetje (Šircelj, 2006, str. 138).

Po sedemdesetih letih se je tudi struktura kapitalističnega razvoja začela spreminjati, saj se je vedno bolj izpostavljalo izobraževanje kot pogoj za zaposlitev. V tem procesu se je vedno več žensk odločalo za nadaljevanje šolanja na visokošolskih zavodih, tako da se je na nekaterih univerzah v 80. letih struktura študentov in študentk obrnila v korist slednjih

(Šircelj, 2006, str. 138).. Povprečna starost nevest do leta 2002 se je dvignila na 27,8 let, kar se nekje tudi sklada s časom študija na visokošolskih zavodih, ki je v povprečju 7 do 8 let.

Tabela 5: Povprečna starost ob poroki in celotna poročnost, Slovenija, 1953-2004

Leto	Povprečna starost ob sklenitvi zakonske zveze		Celotna poročnost	
	moški	ženske	moški	ženske
1953	29,9	26,0	1,19	1,02
1961	29,1	25,6	1,12	1,16
1971	27,6	24,1	0,99	1,02
1981	27,5	24,2	0,76	0,80
1986	27,6	24,3	0,66	0,69
1991	28,2	25,6	0,52	0,54
1996	30,6	27,2	0,48	0,51
2002	32,3	29,2	0,44	0,47
2004	32,6	29,6	0,41	0,44

Vir: Šircelj 2006, str. 138.

Iz tabele je možno ugotoviti, da obstaja povezava med izobraževanjem in odločitvijo za rojstvo otroka, saj je nekako še vedno prisotno tradicionalno razmišljanje, da se je treba najprej odločiti za poroko in šele nato za rojstvo otroka. Ne moremo pa mimo dejstva, da je v Sloveniji čedalje več zunajzakonskih zvez, v katerih pari živijo skupaj, imajo otroka, niso pa poročeni.

Razloge za hitro zniževanje celotne rodnosti po letu 1980 je skušala odkriti raziskava, ki je vključevala analizo povezav med časovnim potekom celotne rodnosti in izbranimi neodvisnimi spremenljivkami v obdobju 1965–1990 ter analizo podatkov rodnostne ankete iz leta 1989, ki je zajemala delež zunajzakonskih rojstev, število razvez na 100 porok, delež žensk v skupnem številu zaposlenih, delež študentk, izobrazbeno strukturo žensk, migracijski saldo, indeks realnih osebnih dohodkov, število dokončanih stanovanj, povprečno starost matere ob rojstvu prvega otroka, število otrok v vzgojno-varstvenih zavodih na 100 zaposlenih žensk, delež upravičencev do otroškega dodatka, delež nezaposlenih. Analiza je pokazala, da je upadanje rodnosti pod raven enostavnega obnavljanja prebivalstva tesno povezano s spremenjenim načinom življenja ljudi; spremenjeno organizacijo življenja v družini, spremenjeno družbeno vlogo ženske, ki so vse bolj izobražene, spremenjenim odnosom do otrok in načrtovanja družine. Poleg teh splošnih dolgoročnih procesov pa so na znižanje vplivali procesi, ki imajo značaj periodičnih učinkov, slabšanje reševanja stanovanjskega vprašanja, migracijski tokovi, v zadnjem času slabšanje materialnega standarda prebivalstva in sprememb v koledarju rojevanja (Černič-Istenič, 1994, str. 127).

Izobrazba in odločitev za prvega otroka

Podaljšanje izobraževanja se pozna tudi pri odločanju za prvega otroka. Pri moških daljša izobrazba ne na odločitev za otroka ne vpliva, pri ženskah pa je odločitev za izobrazbo premaknila prvo rojstvo otroka v kasnejša leta. Čedalje več žensk se odloča za višjo izobrazbo zaradi želje po boljši službi in višjem dohodku. Želja po samostojnem dohodku in čim manjši odvisnosti od partnerja prav tako povzroča zakasnitev prvega poroda.

V Sloveniji se je število vpisanih žensk na univerze z leti močno povečevalo in sovpada s strmim upadanjem rodnosti. Veliko žensk fakulteto tudi konča, vendar se večinoma odločajo za izobrazbo, ki prinaša slabše plačana delovna mesta, to so t.i. ženski poklici. Kljub želji po vse višji izobrazbi, pa se za podiplomski študij odloča manj žensk (Černič-Istenič, 2001, str. 44). Temu najbrž botruje dejstvo, da se v teh letih več žensk odloča za družino (starostna skupina od 25 do 29 let). Rojstvo otroka ponavadi pomeni konec izobraževanja za ženske, zelo malo je tistih, ki se kljub rojstvu otroka odločijo za podiplomski študij.

Šolanje je povzročilo tudi večjo avtonomijo žensk, ki se vedno bolj zavedajo svojih zmožnosti in bolj zaupajo v svoje sposobnosti ter vztrajajo pri svojih odločitvah (Basu, 2002). Izobrazba je pripomogla tudi k nižanju števila opravljenih umetnih prekinitev nosečnosti in čedalje večji uporabi drugih kontracepcijskih metod. Vse manj je mladih mamic (pod 20 let) in vse več je mamic v starostni skupini od 30 do 34 let. K temu pripomore tudi prva zaposlitev, saj se po končani višji ali visoki šoli ženske odločajo za zaposlitev, zato vsaj še za nekaj let odložijo rojstvo prvega otroka. Pri ženskah z nižjo izobrazbo tega zamika ni oziroma ni tako izrazit, ker imajo ženske z višjo izobrazbo boljše pogoje za zaposlitev (Bloemen, Kalwij, 2001, str. 594). Tudi delodajalci stimulirajo premik rojstva otroka v poznejša leta. Po drugi strani pa je ženska po 30. letu za delodajalca rizična skupina, kajti vsak pričakuje, da se bo kmalu odločila za otroka, zato je za trg delovne sile manj zanimiva.

Čeprav se pri ženskah z višjo izobrazbo lažje razloži zamik v rojstvu prvega otroka, pa se ta zamik težko razloži z višjo izobrazbo moškega. Pokazalo se je, da se izobraženi moški poročajo tako z izobraženimi kot malo manj izobraženimi ženskami. Razlika med enim in drugim je, da so bili tisti, ki se poročajo z izobraženimi, v svoji mladosti po vsej verjetnosti obkroženi z izobraženimi ženskami (sestra, mati). Izobrazba torej dejansko vpliva na rodnost le prek ženske in ne moškega. Nekaj let izobraževanja pri ženski pa premakne rojstvo prvega otroka (Basu, 2002). Prav tako izobrazba ženske poveča željo po visoki izobrazbi njenih otrok, ne glede na to, ali je to sin ali hči. S tem se poveča potreba po sredstvih za življenjski standard, ki si ga želi in ki ga želi za svoje otroke.

Izobrazba lahko vpliva na rodnost na več načinov. Eden, zgoraj omenjen način, je premik rojstva prvega otroka, drugi pa večja želja po materialnih dobrinah. Želja po materialnih dobrinah vodi k iskanju boljše zaposlitve in višje plače, za to pa je potrebna izobrazba. Vendar pa nekatere raziskave po različnih državah po svetu kažejo, da tam kjer ni možnosti pridobitve materialnih dobrin (podsaharska Afrika), ni razlike v rodnosti med izobraženimi in manj izobraženimi ženskami. To dejstvo razlagajo s težjim dostopom do kontracepcijskih sredstev (Basu, 2002).

Dejansko pa ni nobena študija pokazala direktne povezave med izobrazbo in padcem rodnosti (Kreyenfeld, 2000, str. 17). Če pa upoštevamo okolje in druge neekonomske dejavnike, rodnost pade. Višja izobrazba torej ne znižuje rodnosti neposredno. Večina izobraženih si namreč želi več otrok, kot jih na koncu dejansko imajo. Velik vpliv na odločitev o številu otrok imajo kvaliteten partnerski odnos, zaposlitev in rešeno stanovanjsko vprašanje. Izobrazba premika rojstvo prvega otroka v poznejša leta, povečuje potrebe po materialnih dobrinah in zvišuje standard ter želje ljudi. Višja izobrazba pri ženskah in s tem tudi večja avtonomija žensk, pa naj ne bi bili razlog za nižanje rodnosti, čeprav na prvi pogled morda ni videti tako (Peng Yu, 2006, str. 23).

Tabela 6: Živorojeni v zakonski zvezi po izobrazbi matere, Slovenija, letno iz centralnega registra prebivalstva

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Izobrazba matere - skupaj	13323	12804	12223	11855	11330	11434	10596	10464	9967	9908	9682
Brez izobrazbe in nepopolna osnovna	80	54	59	65	41	62	38	43	48	33	30
Osnovna	2068	1435	1376	1274	1155	1074	965	881	718	707	671
Srednja	8197	8802	8283	7886	7564	7555	7050	5943	5424	5137	5075
Višja	1333	686	724	765	703	712	643	925	712	676	573
Visoka	1347	1400	1347	1466	1435	1661	1563	2467	2601	3075	3173

Vir: SI-Stat podatkovni portal, 2007.

V Tabeli 6 kaže, da ima čedalje več žensk v Sloveniji visoko izobrazbo, hkrati pa vidimo, da se skupno število rojenih otrok zmanjšuje. To je nekako splošna ugotovitev, zanimivost tabele pa je, da je izobrazba kot eden izmed neposrednih dejavnikov, ki vplivajo na rodnost, čedalje bolj navzoča tudi v slovenskem prostoru. Slovenke se odločajo, da bodo nadaljevale izobraževanje, zato odločitev za rojstvo prvega otroka prelagajo v kasnejša leta.

Izobrazba in odločitev za drugega, tretjega otroka

Za otroka se povprečna starost matere v letih ni veliko spremenila, le za eno leto. To pomeni, da kljub izobrazbi, ki premakne rojstvo prvega, se skorajda ne premakne rojstvo tretjega ali četrtega. Izobrazba pri vsakem naslednjem rojstvu otroka vse manj vpliva na časovni zamik rojstva. Večina mater, ki ima tri ali več otrok, pa ima nižjo, izobrazbo kar se lahko razloži s tem, da višja izobrazba povzroči krajšo rodno dobo (Peng Yu, 2006, str. 15).

Kot sem že omenila, se je v Sloveniji povprečna starost matere ob rojstvu tretjega in četrtega otroka le malo spremenila, povprečna starost pri rojstvu drugega pa se je spremenila za dve leti. Nadaljevanje izobraževanja na podiplomskih programih bi mogoče premaknilo povprečno starost mater ob rojstvu drugega ali tretjega otroka. Vse več žensk se v zadnjih letih odloča za končanje dodiplomskega študija, zato je tudi opazen porast rojstev pri materah s končano visoko izobrazbo (glej Tabelo 6, na str. 22).

Poleg splošnih dolgoročnih procesov je bilo upadanje rodnosti pod nivo enostavnega obnavljanja prebivalstva, oziroma odločitev za tretjega otroka povezano z procesi, ki imajo značaj periodičnih učinkov. Med temi procesi posebno izstopata slabšanje možnosti reševanja stanovanjskega problema in migracijski tokovi. Materialno stanje družine je lahko tudi eden od vzrokov odločitev za tretjega otroka, vendar je vedno bolj v ospredju razlog, da se vse več otrok rodi ženskam v kasnejših letih, le-ta pa je povezan z željo žensk po izobraževanju in tudi z napredovanjem v službi, saj so ženske vedno bolj ambiciozne in prevzemajo tudi nekatere bolj odgovorne funkcije, ki so bile včasih rezervirane samo za »močnejši spol« (Franklin, 2002). Izobrazba je za ženske pot k samoodločanju.

VPLIV DOHODKA NA RODNOST

Dohodek je lahko, ni pa nujno bistven ekonomski dejavnik, ki vpliva na rodnost. Vpliva na odločitev o številu otrok, življenjskem standardu in uresničevanju želja. Kot smo omenjali v prejšnjih poglavjih – in bi tu to le še enkrat ponovili – gledajo različni teoretiki na dohodek kot na ekonomski dejavnik in njegov vpliv na povečanje rodnosti različno. Ta ima lahko bistven vpliv ali pa se njegova moč kaže samo v povezavi z drugimi dejavniki. Dejstvo pa je – in tega ne moremo zanemariti –, da je zelo močan vzvod za povečanje rodnosti.

Odločitev za prvega otroka in zaposlitev

Višja izobrazba omogoča torej boljše delovno mesto oziroma bolje plačano delovno mesto. Čedalje več žensk je zaposlenih. Ženska se mora, ko se zaposli, odločiti, kdaj bo imela otroke in naredila premor v karieri. Koliko časa bo delala po rojstvu otroka in koliko otrok bo imela, se od države do države precej razlikuje. Tako je v državah, kjer imajo večji delež zaposlenih žensk na trgu delovne sile (ZDA, Nova Zelandija, Norveška) stopnja celotne rodnosti blizu nadomestitveni ravni. Nasprotje teh držav so države, kjer so nižje stopnje participacije žensk na trgu delovne sile (Španija, Italija) in kjer je stopnja rodnosti 1,3 (glej Tabela 3, na str. 17).

Ob rojstvu otroka se družini zmanjša dohodek, kar vpliva na standard družine. Prav tako se poveča možnost brezposelnosti za ženske. Ekonomska nestabilnost države in visoki kazalci brezposelnosti ne spodbujajo rodnosti. Rodnost spodbujajo družinski prejemki in ugodnosti, ki jih država nudi materam, ter stabilnost partnerjeve zaposlitve, če je družina bolj odvisna od dohodka očeta (Adsera, 2003, str. 2). Dohodek negativno vpliva na odločitev za prvega otroka. Čim višji je dohodek ženske, kasneje se odloči za materinstvo, torej za rojstvo prvega otroka (Aassve, Billari, Rondinelli, 2006, str. 22).

Problem prve zaposlitve po končanem študiju povzroči zamik rojstva prvega otroka. Brezposelnost, ki se pojavi takoj po končanem šolanju, prinese strah pred prihodnostjo in željo, da česa podobnega ne bi doživele več. To je frustracija, ki te zaznamuje za vse življenje, če nimaš sreče in si najdeš zaposlitev že takoj na začetku. Bodoče matere se zavedajo, da so nezaželene pri delodajalcih, kar je pokazala tudi raziskava, ki jo je opravil Equal o enakopravnosti med spoloma v Sloveniji. Delodajalci v Sloveniji naj bi kar 10 % mladim materam prekinili delovno razmerje. Večina mladih je v netipičnih oblikah delovnih razmerij, zato jih delodajalci lahko odpuščajo glede na to, kakšne so njihove potrebe. Raziskava je pokazala, da so mlade matere izpostavljene neprijetnim odzivom na nosečnost, onemogočanju napredovanja, neustreznem urniku, težavam pri iskanju službe, poslabšanjem odnosov in prekinitvam delovnega razmerja (Jurišič, 2007).

Splošno gledano so Slovenke bolje izobražene, kljub temu pa je med njimi več brezposelnih kot med moškimi (glej Tabela 7 in 8, na str. 25). Dejstvo, da v Sloveniji bodoče matere nimajo ustreznih pogojev na delovnem mestu, vpliva na odločitev o otroku.

Tabela 7: Prebivalstvo, staro 15 let ali več, po izobrazbi, starosti in spolu, Slovenija, Popis 2002

	SKUPAJ	MOŠKI	ŽENSKE
Skupaj	1663869	804286	859583
Brez izobrazbe	11337	4092	7245
Nepopolna osnovna izobrazba	104219	42400	61819
Osnovna izobrazba	433910	169509	264401
Srednja izobrazba - skupaj	899341	487288	412053
Srednja izobrazba - nižja in srednja poklicna	452292	280373	171919
Srednja izobrazba - strokovna in splošna	447049	206915	240134
Višja izobrazba	84044	36083	47961
Visoka dodiplomska izobrazba	114630	55070	59560
Visoka podiplomska izobrazba	16388	9844	6544

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, 2003, str. 8.

Tabela 8: Brezposelne osebe po starostnih skupinah, spolu in izobrazbi, Slovenija, Popis 2002

	SKUPAJ	MOŠKI	ŽENSKE
Skupaj	130774	66828	63946
Brez šolske izobrazbe	1093	437	656
Nepopolna osnovna izobrazba	8998	5432	3566
Osnovna izobrazba	35478	16803	18675
Srednja izobrazba	77813	40776	37037
- nižja in srednja poklicna	46090	26679	19411
- strokovna in splošna	31723	14097	17626
Višja izobrazba	3085	1526	1559
Visoka dodiplomska in podiplomska izobrazba	4307	1854	2453

Vir: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, 2003, str. 8.

Odločitev za drugega, tretjega otroka in zaposlitev

Zaposlitev prinaša dohodek, ki povzroči odložitev rojstva prvega otroka. V državah, ki imajo prav tako nizko stopnjo rodnosti, kot sta Italija in Španija, se je pokazalo, da je vpliv dohodka pri odločitvi za vsakega naslednjega dohodka vse manjši. Takrat se pri odločitvah bolj upoštevajo možnosti za varstvo predšolskih otrok in druge finančne pomoči (Aassve, Billari, Rondinelli, 2006, str. 23). Država posledično lahko vpliva na rodnost tako, da izboljša sisteme in programe varstva otrok in tako spodbudi rojstvo drugega, tretjega otroka ali več.

Višina dohodka žensk se po preteku starševskega dopusta za prvega otroka ponavadi nekoliko zniža, ker so ženske po porodniškem dopustu »najbolj občutljiva kategorija za delodajalca«. Izjema so tako imenovane »državne službe«, zato se pari odločajo za rojstvo drugega in ponavadi tudi tretjega otroka v krajših razmakih. Pri tem ne smemo zanemariti tudi psihološkega efekta, saj imajo skoraj že vso opremo za mlajšega otroka. Pri tem je pomembno še, da tako (krajši razmaki med porodi) rojstvo ne znižuje njihovega življenjskega standarda. To velja posebej za pare, ki so se za rojstvo prvega otroka odločili relativno pozno, kajti s starostjo se zmanjšuje verjetnost rojstva večjega števila otrok (Caucutt, Guner, Knowles, 2001, str. 3).

Pari si želijo več otrok. Ker se obnašajo racionalno, je dejansko število rojenih otrok daleč pod zelenim. Negotova prihodnost zaradi zaposlitve za določen čas in strah pred izgubo službe sta dva izmed najpomembnejših dejavnikov za nižjo rodnost (Budig, 2003, str. 395). Verjetnost, da ima ženska dva ali več otrok, je višja pri ženskah, ki niso nikoli izkusile brezposelnosti. Večja participacija žensk na trgu delovne sile je torej vplivala na nižjo rodnost prek negotovosti v prihodnosti, prav tako pa je zmanjšala odvisnost ženske od dohodka moškega. Še vedno je v večini držav, kjer je rodnost nizka, prevladujoči dohodek moškega, vendar se z izobraževanjem žensk tudi to spreminja. Hkrati bi izboljšanje trga delovne sile, predvsem pa ohranjanje delovnih mest za ženske po vrnitvi z dopusta za varstvo in nego otroka ter možnost krajšega delovnega časa tudi v privatnem sektorju, brez rizika odpovedi, pripomogli k odločanju za večje število otrok (Adsera, 2003, str. 24).

OTROK KOT OPORTUNITETNI STROŠEK

Čedalje bolj v ospredju je pri vsaki zakonski ali zunajzakonski zvezi tudi vprašanje, kdaj je pravi čas za rojstvo prvega, drugega ali tretjega otroka. Na to odločitev imajo vedno večji vpliv tudi materialna oziroma stroškovna ocena, ali je bila z odločitvijo družine za rojstvo otroka sprejeta najboljša rešitev, ki je v ekonomski teoriji definirana kot oportunitetni strošek. Po definiciji oportunitetni stroški izražajo vrednost izgubljene priložnosti, ker ni bila sprejeta najboljša druga različica. Praviloma se merijo z žrtvovanim poslovnim izidom najboljše druge različice oziroma kot razlika med žrtvovanimi prihodki in izogibnimi

stroški oziroma odhodki najboljše druge različice. Odločitev za rojstvo otroka v zadnjem času dobiva ta predznak, temu se žal ne moremo izogniti.

Zakonska ali zunajzakonska zveza

Na rodnost lahko gledamo čedalje bolj z ekonomskega vidika. Na manjše število rojenih otrok, kot smo videli, močno vpliva zaposlitev. Zaposlitev prinaša mesečni dohodek, s katerim družina zadovoljuje svoje potrebe. Nekatere družine to počnejo bolj, druge manj uspešno. V Sloveniji število porok iz leta v leto močno upada. Porok je od leta 1991 že za tretjino manj, medtem ko je zunajzakonskih skupnosti kar za približno 150 odstotkov več. Nekateri, ki pa se že poročijo, se zadnje čase ločujejo tudi iz čisto praktičnega razloga – denarja (Mihajlovič, 2006, str. 8).

Tabela 9: Osnovni podatki o sklenitvah zakonskih zvez, Slovenija, letno

Leto	Sklenitev zakonskih zvez Skupaj
1991	8173
2005	5769

Vir: Mihajlovič, 2006, str. 8.

Mnogi pari so se odločili izkoristiti pomoč države. Država s svojo socialno politiko namreč podpira enostarševske družine. Tako imajo enostarševske družine za 10 % višje otroške dodatke, ki so višji tudi zaradi upoštevanja dohodka le enega od staršev. Poročeni tako dobijo po izračunih za polovico nižji otroški dodatek ob upoštevanju povprečne bruto plače na odraslo osebo. Enostarševske družne prihranijo tudi pri vrtcih. Pri plačilu vrtca, občina upošteva dohodke obeh staršev. Pri enostarševski družini je dohodek na družinskega člana bistveno nižji kot pri poročenem paru. Pari v zunajzakonski zvezi torej profitirajo dvakrat le, če živijo v navidezno ločenem življenju (Mihajlovič, 2006, str. 10).

Država sicer predvideva kazensko odgovornost za lažne podatke, a za kazenski pregon je potrebno tak par prijaviti. Pari v navideznem ločenem življenju prihranijo na leto okoli 4000 €, kar je v več letih kar lep znesek. Lahko rečemo, da se pari v Sloveniji obnašajo vse bolj ekonomsko. Za poroko se odločajo le tisti, ki jim sklenitev zakonske zveze nekaj pomeni. Po nekaj letih ko pridejo otroci in ko želijo svojim otrokom privoščiti čim več, pa se odločijo za cenejši način življenja. Navidezno ločeno življenje je cenejše za pare z otroki (Mihajlovič, 2006, str. 10).

Stanovanje ali otrok

Vsi si želimo, da bi bila odločitev za otrok le posledica osebne želje, ne glede na stroške, ki se z otrokom pojavijo. Starši se morajo zaradi otroka odpovedati marsikateri ugodnosti. Koliko pa dejansko stane otrok? Odgovor je odvisen od staršev. Koliko so pripravljeni odšteti za otroka, do kdaj ga nameravajo preživljati, bodo sledili načelom odgovornega starševstva ali bodo po 18. letu starosti le minimalno pomagali otroku, za ostalo pa bo moral poskrbeti otrok sam. Otrok je žal vse večji strošek, zaradi vse večjih zahtev staršev, da nudijo otroku najboljše v okviru svojih zmožnosti. Ni odveč bojazen staršev, da bodo težko preživljali dva otroka in nato še obema zagotovili varno prihodnost, kvalitetno izobrazbo in pomoč pri reševanju stanovanjskega problema. Že zdaj smo priča dogodkom, ki pahnejo širšo družino v kredit, da se lahko enemu od otrok reši stanovanjski problem. Pri tem mislim predvsem na babice in dedke, ki dvigujejo kredite, da vnukom omogočijo lažji nakup stanovanja (Kravogel, 2007, str. 8).

Stroški, o katerih marsikateri starši razmišljajo, preden se odločijo za otroka, se razlikujejo glede na otrokovo starost in pričakovanje staršev. Dojenček je najcenejši, s starostjo otroka pa naraščajo tudi njegove potrebe in s tem stroški. Dojenček je otrok do 1. leta starosti, in če mati doji, kar se zadnje čase zelo reklamira v Sloveniji po porodnišnicah, potem so stroški bistveno nižji. Stroški otroka naraščajo v prvem letu starosti pri nakupu opreme za dojenčka. Pri tem država pomaga s paketom pomoči pri rojstvu otroka. V šoli za starše sicer omenijo, da dojenček lahko spi tudi v dobro obloženi in primerno veliki škatli predvsem zato, da bi starše odvrnili od pretiranega zapravljanja za dojenčkovo opremo. Približno 1000 € stanejo posteljica, voziček, stolček za hranjenje, stajica ali hojca in previjalna mizica. Seveda je vse mogoče kupiti tudi rabljeno in tako prihraniti, toda starši, ki skrbijo za svoj življenjski standard in ga želijo v očeh drugih ohraniti, želijo svojemu otroku »najboljše« oziroma vse novo.

Otrok ne ostane vedno dojenček in z leti so njegove potrebe vedno večje, zato tudi vse bolj prazni denarnico svojih staršev. Obiskovanje vrtca prinese otroku več izkušenj z vrstniki, zato si mnogo staršev želi, da bi otrok obiskoval vrtec. Kot sem že omenila, pa je strošek vrtca nižji za uradno enostarševsko družino. Otrok do 4. leta starosti sicer ne ve, katere aktivnosti so res tiste, ki ga bodo veselile, a to ne prepreči staršem, da ne bi otroka vpisali v kakšen tečaj tujega jezika. Še bolj so starši veseli vrtca, ki tak program že ponuja. Posledica teh želja staršev so seveda višji stroški. V tej starosti se že pojavijo vedno večje zahteve otroka po igračah in darilih. Rojstni dnevi so vse bolj finančno zahtevni zalogaj za starše. Nato se začne šola.

Osnovna, srednja šola in nato fakulteta so zelo pomembni za otrokovo prihodnost. Starši začnejo vlagati v otrokovo znanje, da bi mu omogočili čim boljše življenje oziroma da bi bil njihov otrok v prihodnosti čim bolj konkurenčen na trgu delovne sile in tako dobil čim

višjo plačo. Ni nujno, da gre vsak otrok na univerzo, a ni ga starša, ki si tega ne bi želel. V Sloveniji za zdaj še ni treba plačevati šolnine, toda realno je pričakovati spremembe na tem področju tudi pri nas. Staršem tako ostane, da že vnaprej varčujejo, če ne za študij pa za otrokovo stanovanje ali kakšen drug finančno večji zalogaj. Ko se seštejejo vsi ti stroški, ugotovimo, da otrok stane toliko kot eno stanovanje (Mihajlović, 2007).

Marsikdo si želi otroke in veliko družino, vendar si zaradi finančnega stanja tega ne more privoščiti, zato se odloči le za enega. Res pa je, da je vsak naslednji otrok bistveno nižji strošek. Moralno bi bilo, da na otroka ne bi nikoli gledali kot na strošek. To žal ni mogoče. Človek je večinoma racionalen subjekt, ki pri svojih odločitvah tehta tako stroške kot koristi svojih možnosti in se na podlagi tega tudi odloča. Otrok je žal čedalje pogosteje posledica takih odločitev.

Tabela 10: Ocena skupnih stroškov za otroka do 25. leta starosti (v EUR)

1	Hrana in brezalkoholne pijače	28.010
2	Obleka in obutev	11.870
3	Plenice in negovalna kozmetika	1.330
4	Igrače	2.360
5	Varuška	2.000
6	Izdatki za RD in praznike	3.950
7	Varčevanje	4.750
8	Oprema za otroka (voziček, stolček, miza, stajica itd.)	1.370
9	Nezgodno zavarovanje	300
10	Vrtec	6.300
11	Šola v naravi in šolski izleti (od 4. leta)	1.100
12	Počitnice – smučanje, morje	4.900
13	Šolnine, športne aktivnosti, tečaji (od 4. leta)	8.000
14	Športna oprema – kolo, smuči rolerji itd. (od 3. leta)	1.650
15	Glasba, igrice, knjige itd. (od 3. leta)	960
16	Frizer	1.270
17	Pohištvo	2.670
18	GSM (od 8. leta)	1.150
19	Prevoz (avtobus, vlak), mesečna vozovnica	2.380
20	Šolska prehrana	10.850
21	Šolske potrebščine	3.000
22	Žepnina	7.750
23	Kino in prosti čas	120
24	Večji nakupi (računalniki, CD itd.)	2.350
25	Časopisi, revije	520
26	Vozniški izpit	600
27	Avtomobil	4.150
28	Najemnina (1/2)	9.000
29	Potovanja	650
	Skupaj	125.310

Vir: Mihajlović, 2007.

Družina se ne glede na to, ali živita partnerja v zakonski ali zunajzakonski zvezi, vedno pogosteje sooča z vprašanjem odločitve za rojstvo otroka. Kot smo ugotavljali že v naši analizi, imata dohodek in izobraževanje na rodnost kar precejšen vpliv (Pinnelli, et al., 2001, str. 39). Stroški otroka pa pripomorejo k racionalizaciji dohodka družine. Ženske se zavedajo vseh stroškov otroka, še preden je otrok spočet. Potreba po izobraževanju in s tem odlaganje rojstva prvega otroka se je pojavila prav zaradi naraščajočih stroškov otroka. Želja po neodvisnosti tudi od dohodka moža ali partnerja pa je toliko bolj stimulirala ženske k višji izobrazbi. Praviloma prinaša višja izobrazba višji dohodek in večjo odgovornost na delovnem mestu. Boljše delovno mesto prinese željo po večjem številu otrok, kot jih ženske imajo, vendar so prihajale v ospredje vedno večje ovire za to odločitev, kot so :

- relativno dolgo obdobje izobraževanja,
- nestabilna delovna mesta,
- pomanjkanje stanovanj,
- premajhen dohodek družine
- neskladnost družinskega in poklicnega življenja
- nerazumevanje delodajalcev za nosečnice
- diskriminacija na osnovi spola in starosti pri zaposlitvi, itd.

Na spletnem forumu revije MAMA je anketa pokazala, da bi kar 77 % mamic imelo vsaj tri ali več otrok, če ne bi bil problem finance (Cukrčki in piškotki, 2007). Slovenija potemtakem ne bi imela težav z rodnostjo, če ne bi bil vprašljiv dohodek. Ta pa je vprašljiv zaradi naraščajočih stroškov otroka. Tako se, če gledamo ozko le vpliv teh treh dejavnikov, vrtimo v začaranem krogu. V naslednjem poglavju bom skušala analizirati ukrepe družinske politike in veljavne zakonodaje, nato pa bom skušala na podlagi te analize in ugotovitev iz 4. poglavja predlagati nekaj sprememb, ki bi pripomogle k višji rodnosti.

5. ZAKONODAJA NA PODROČJU RODNOSTI V SLOVENIJI IN PREDLOG SPREMEMB

Politika se je začela ukvarjati z vprašanjem rodnosti predvsem zaradi črnogledih napovedi nekaterih ekonomistov o projekciji prebivalstva v prihodnosti. Kritičnost sedanjih demografskih razmer v Sloveniji lepo pokaže konstantna varianta projekcije prebivalstva. Ob trenutnem stanju demografskih procesov, ki jih apliciramo v prihodnost za naslednjih 30 let, lahko ugotovimo, da se bo prebivalstvo Slovenije močno zmanjšalo. In to ne glede na to, da bi se v Slovenijo še vedno neto priseljevalo. V povprečju, vsaj tako kažejo podatki, bi ženska rodila 1,2 otroka, naravni in celotni prirastek prebivalstva bi bila ves čas negativna. Delež 65 in več let starih pa bi se povečal. Projekcije prebivalstva Slovenije do leta 2050 demografskega oddelka Organizacije združenih narodov kaže, da bo povprečna

starost prebivalstva Slovenije sredi 21. stoletja 53 let in bo skupaj z Latvijo in Japonsko najvišja na svetu (Malačič, 2004). Zato se je ministrstvo lotilo te problematike predvsem z ekonomskimi ukrepi.

RESOLUCIJA O TEMELJIH OBLIKOVANJA DRUŽINSKE POLITIKE

Resolucija je smernica, ki narekuje, v kateri smeri naj bi se razvijala družinska politika v Sloveniji, da bi stimulirala rodnost. Pojem družinske politike vsebuje celoto socialnih, pravnih, ekonomskih, zdravstvenih, pedagoških, fiskalnih in drugih ukrepov. Družina je pri tem posredni subjekt teh ukrepov. Temelj socialne varnosti bi moral biti status državljanstva v modelu socialne politike. Za družino štejemo skupnost otrok in odraslih oseb, ki trajno skrbijo zanje.

Načela družinske politike so:

- usmerjenost k družinam,
- pluralnost družinskih oblik,
- avtonomnost družine,
- zaščita otrokovih pravic in kakovost življenja otroka,
- enake možnosti obeh spolov,
- raznovrstne oblike storitev,
- delni prispevek družbe k stroškom za vzdrževanje otrok,
- dodatno varstvo družin v specifičnih situacijah in stanjih,
- na celostnem, integralnem pristopu.

Temeljni cilj družinske politike je v ustvarjanju pogojev za izboljšanje kakovosti življenja vseh družin. Še nekateri drugi cilji politike pa so:

- razširitev programov, ki bi bili usmerjeni tudi na ostale družinske cikle in ne le na družino s predšolskim otrokom;
- prednost univerzalnim programom;
- zaščita otrok;
- spodbujanje k enaki odgovornosti obeh staršev;
- zmanjšanje stroškov za vzdrževanje otrok.

Ukrepi za uresničevanje ciljev družinske politike so:

- socialni transferji, ki nadomeščajo dohodke;
- družbene službe (izobraževanje, zdravstveno varstvo, posvetovalnice, ipd.);
- ustvarjanje pogojev za usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti obeh staršev;
- programi za reševanje stanovanjskega problema družin.

Prednost imajo hitreje uresničljivi programi. Taki programi so predvsem dajatve družinam. Tako želijo preprečiti, da bi bil materialni vzrok tisti, zaradi katerega pari nimajo otrok, in omogočiti vsem otrokom enake temeljne materialne pogoje za življenje. Pri finančni podpori družinam igrajo pomembno vlogo tudi zdravstveno, pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Na izboljšanje družinskega finančnega položaja vplivajo otroški dodatek, posebne pomoči za invalidne otroke, dodatek za varstvo in vzgojo otrok, pomoč za opremo novorojenca, starševski dodatek in davčne olajšave za vzdrževanega družinskega člana, splošne službe, ki pomagajo družinam oziroma staršem, da zagotovijo pogoje za usklajevanje družinskega in poklicnega življenja. Take službe so vrtci, šole, zdravstveno varstvo, servisi za informiranje, izobraževanje in svetovanje staršev ter servisi za pomoč družinam na domu.

Tisto, kar je za ženske še posebej pomembno, pa je omogočanje porodniškega dopusta in zaposlovanje žensk z otroki. Omogočanje krajšega delovnega časa, socialno zavarovanje v med začasno prekinitvijo zaposlitve, enake možnosti za zaposlitev, možnost varstva otroka za vse starše, ki to želijo.

Nerešeno stanovanjsko vprašanje pomembno vpliva na število otrok v družini, zato je bistveno, da se družinska politika usmeri tudi k reševanju tega problema. Davčne olajšave pri nakupu stanovanja in opreme za mlade družine, ugodnejši krediti, zagotavljanje ustreznih stanovanjskih pogojev invalidnim osebam, stanovanjski sklad, subvencioniranje najemnin socialno ogroženim in preprečevanje oderuštv s preverjanjem ustreznosti višine najemnin, so področja, kjer država lahko ukrepa.

ZAKON O STARŠEVSKEM VARSTVU IN DRUŽINSKIH PREJEMKIH

Slovenija je kar nekaj ukrepov za povečanje rodnosti iz resolucije že sprejela v svoji zakonodaji. Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP) v veljavi od oktobra 2003 uzakonja plačan porodniški in starševski dopust.

Starševski dopust

Vrste starševskega dopusta so:

1. porodniški dopust,
2. očetovski dopust,
3. dopust namenjen negi in varstvu otroka in
4. posvojiteljski dopust.

Pravico do starševskega dopusta imajo vse osebe, ki so zaposlene v Sloveniji oziroma plačujejo prispevek v proračun Republike Slovenije. Brezposelne osebe, ki niso prijavljene na zavodu za zaposlovanje in osebe, ki se še redno šolajo, nimajo pravice do starševskega dopusta in jih ta zakon ne obravnava.

Porodniški dopust in očetovski dopust

Mati ima pravico do porodniškega dopusta v trajanju 105 dni, ki nastopijo 28 dni pred predvidenim datumom poroda. Oče ima prav tako pravico do porodniškega dopusta v istem trajanju, vendar zmanjšanim za toliko dni, kolikor je mati ta dopust že izkoristila, najmanj pa za 28 dni. V trajanju 77 dni pa ima pravico porodniškega dopusta oče, čigar partnerka je mlajša od 18 let ali ima status dijakinje, vajenke, študenta (ZSDP, 2003, 20. Člen). Leta 2006 so zakon malo spremenili, tako da ima oče pravico do 90 dni očetovskega dopusta, od tega mora 15 dni izrabiti v času porodniškega dopusta matere, ostalih 75 dni pa do otrokovega dopolnjenega 3. leta starosti. Prej je bila omejitev do otrokovega 8. leta starosti. Očetovski dopust je neplačan dopust, država krije zanj le prispevke za pokojninsko in socialno varstvo.

Zaradi izpada dohodka v družini izkoristi to pravico le malo očetov. Še vedno je namreč dohodek očeta višji kot dohodek matere in zato prevladujoč v družinski blagajni. Bolje bi bilo, če bi bil očetovski dopust krajši in plačan. Pogrešam konkretne ukrepe za spodbujanje moških k aktivnemu vključevanju pri skrbi za otroke: npr. enakopravnejša delitev dopusta za nego bolnega družinskega člana in plačanega starševskega dopusta med partnerjema, plačan očetovski dopust, ki pripada samo očetu in ga ne more prenesti na mater, poenostavitev administrativnih postopkov za koriščenje očetovskega dopusta, temeljito informiranje bodočih očetov ipd.

Dopust za nego in varstvo otroka in posvojiteljski dopust

Dopust traja 260 dni in nastopi po končanem porodniškem dopustu, lahko ga koristi katerikoli od staršev oziroma druga oseba. Izjemoma se ta doba podaljša za dodatnih 90 dni (več hkrati živorojenih otrok, posebna nega za otroka, najmanj že dva majhna otroka do dopolnjenega 8. leta, ipd.). Dopust za nego in varstvo otroka se izrabi v strnjenem nizu v obliki polne ali delne odsotnosti z dela. Posvojiteljski dopust za otroka, starega od 1. do 4. leta traja 150 dni, od 4. do 10. leta pa 120 dni.

Za vse zgoraj navedene oblike obstaja starševsko nadomestilo (ZSDP, 2003, 38. Člen). V primeru očetovskega dopusta za neobveznih 75 dni mu Republika Slovenija zagotavlja plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače. V ostalih primerih, razen porodniškega nadomestila, ne more biti višje od dvainpolkratnika povprečne mesečne plače v Republiki Sloveniji na podlagi zadnjih znanih uradnih podatkov o mesečnih plačah. Izplačilo starševskega nadomestila ne more biti nižje od 55% minimalne plače (ZSDP, 2003, 43. Člen).

Krajši delovni čas

Eden od staršev, ki neguje in varuje otroka do tretjega leta starosti, ima pravico delati krajši delovni čas. Delodajalec mu zagotavlja pravico do plače po dejanski delovni obveznosti, Republika Slovenija pa mu zagotavlja do polne delovne obveznosti plačilo prispevkov za socialno varnost od sorazmernega dela minimalne plače. Republika Slovenija plačuje prispevke zavarovanca in delodajalca za obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje, zavarovanje za primer brezposelnosti, za starševsko varstvo, za zdravstveno zavarovanje pa prispevke za primer bolezni in poškodbe zunaj dela, pravice do zdravstvenih storitev, povračila potnih stroškov, pogrebno in posmrtnino. Pravica traja do izteka pogodbe o zaposlitvi za določeno obdobje, v katerem bo eden od staršev delal krajši delovni čas od polnega, vendar ne dlje kot do tretjega leta starosti otroka oziroma do 18. leta starosti otroka, če neguje in varuje težje gibalno oviranega otroka ali zmerno ali težje duševno prizadetega otroka (ZSDP, 2003, 48., 49. Člen).

Skrajšani delovni čas za matere z otroki se vse bolj izkorišča in je dobrodošla novost. Kljub nižjemu dohodku stimulatивно vpliva na rodnost. V Sloveniji kar 85 % žensk, ki ima otroke mlajše od treh let, dela polni delovni čas. Povprečje v EU je 60 %. Večina jih ne izrabi možnosti skrajšanega delovnega časa iz strahu pred izgubo službe. To možnost najbolj izkoriščajo v javnem sektorju in najmanj v privatnem (Adsera, 2003, str. 1). Delodajalec mora v Sloveniji v tem primeru zaposliti za isto delovno mesto dva delavca, pri čemer mora obema plačati malico in potne stroške. To je dražje, kot če bi zaposlil le enega človeka, zato se tudi v Sloveniji možnost krajšega delovnega časa v privatnem sektorju izkorišča manj kot v javnem sektorju.

Družinski prejemki

Zakon obravnava tudi družinski prejemke. To so denarni prejemki, ki obsegajo:

1. starševski dodatek,
2. pomoč ob rojstvu otroka,
3. otroški dodatek,
4. dodatek za veliko družino,
5. dodatek za nego otroka,
6. delno plačilo za izgubljeni dohodek.

Starševski dodatek

Starševski dodatek je denarna pomoč staršem, kadar po rojstvu otroka ti niso upravičeni do starševskega nadomestila (ZSDP, 2003, 58. Člen). Starševski dodatek znaša za leto 2007 175,15 evrov. Pravico do tega dodatka ima vsaka mati, če imata z otrokom stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. Pravica traja 365 dni in se uveljavlja v roku 77 dni po rojstvu otroka. To je prejemek, ki materam študentkam zagotavlja vsaj minimalen dohodek

v prvem letu otrokovega življenja, pri tem pa država za teh 365 dni plačuje tudi pokojninsko zavarovanje. Mesečni stroški otroka močno presegajo starševski dodatek. Skupaj z otroškim dodatkom pokriva starševski dodatek le polovico teh stroškov.

Pomoč ob rojstvu otroka

Pomoč ob rojstvu otroka ni vezana na zaposlitev ali dohodek družine. Do nje je upravičena vsaka mati ob rojstvu otroka. Ta pomoč je lahko v obliki paketa (štirje različni paketi) ali v obliki denarnih sredstev. Leta 2007 znaša višina te pomoči 250,26 evrov (ZSDP, 2003, 63., 64. Člen). Pomoč naj bi predvsem olajšala začetne mesece pri rojstvu otroka in tako stimulirala rodnost.

Otroški dodatek

Otroški dodatek je mišljen kot dodatek v družinski proračun vsake slovenske družine, katere dohodek ne presega zgornje meje dohodkovnega razreda, določenega po zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih. Njegova višina se določi glede na dohodkovni razred, ki je določen v odstotku povprečne mesečne plače vseh zaposlenih v Sloveniji za koledarsko leto pred vložitvijo prošnje za otroški dodatek in v katerega spada družina. Določi se za vsakega otroka posebej, potem pa se ti zneski seštejejo. Pri enostarševski družini se dodatek poveča za 10 %; prav tako se dodatek poveča, če predšolski otrok ni vključen v predšolsko vzgojo v skladu s predpisi, ki urejajo vrtce, in sicer za 20 %. Pravica do dodatka traja do dopolnjenega 18. leta oziroma do 26. leta, če se otrok šola tudi po dopolnjenem 18. letu; njegova višina pa je odvisna od prejetih bruto dohodkov družine v prejšnjem letu (ZSDP, 2003, 65.-74. Člen).

Dodatek za veliko družino

Dodatek za veliko družino lahko prejemajo vse tiste družine, ki imajo tri ali več otrok. Izplača se v enkratnem znesku. Dodatek za družino s tremi otroki znaša v letu 2007: 350,73 evrov, za družino s štirimi ali več otroki pa: 427,72 evrov. Pravica preneha, ko najstarejši otrok dopolni 18 let oziroma se neha šolati, če se s tem ne izpolnjujejo pogoji za dodatek za veliko družino (ZSDP, 2003, 76.-79. Člen).

Dodatek za nego otroka

Dodatek za nego otroka je denarni dodatek za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo in je namenjen kritju povečanih življenjskih stroškov, ki jih ima družina zaradi nege in varstva takega otroka. Za leto 2007 je določen na višini 90,08 evrov. Za otroke s težko motnjo v duševnem razvoju in težko gibalno ovirane otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo, je višina dodatka 180,21 evrov (ZSDP, 2003, 80. Člen).

Delno plačilo za izgubljeni dohodek

Delno plačilo za izgubljeni dohodek je osebni prejemek, ki ga prejme eden od staršev, kadar prekine delovno razmerje ali začne delati krajši delovni čas zaradi nege in varstva otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka. Pravico lahko uveljavlja tudi eden od staršev, ki neguje in varuje dva ali več otrok, ki potrebujejo posebno nego in varstvo. To pomeni, da eden od staršev (mati ali oče otroka) bodisi zapusti dosedanjo službo, začne delati samo 4 ure na dan, ali pa se odjavi iz evidence brezposelnih oseb na območni enoti Zavoda RS za zaposlovanje zato, da ostane doma z otrokom, ki potrebuje posebno nego in varstvo zaradi težke motnje v duševnem razvoju ali težke gibalne oviranosti, torej najtežje stopnje motnje oziroma oviranosti otroka. Eden od staršev (mati ali oče otroka) potem prejema nadomestilo plače v višini minimalne plače (v primeru 4-urnega delavnika nadomestilo plače v višini polovične minimalne plače), po zakonu pa mu pripada tudi dodatek za nego otroka v višini 90,08 evrov in najverjetneje tudi otroški dodatek (ZSDP, 2003, 80.-83. Člen).

Davčne olajšave zaradi otrok

Davčne olajšave za otroke v Sloveniji imajo obliko znižanja davčne osnove. Za prvega otroka znaša davčna olajšava 2.066 evrov letno; za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo pa 7.486 evrov letno. Za vsakega nadaljnjega otroka se olajšava poveča, za drugega le 180 evrov, za tretjega 1680 evrov za četrtega 3.180 za vsakega nadaljnjega pa 1.500 evrov več glede na višino olajšave za predhodnega vzdrževanega otroka. Olajšava se prizna za otroka do dopolnjenega 18. leta starosti, za starejšega otroka pa, če neprekinjeno ali s prekinitvijo do enega leta nadaljuje šolanje na srednji, višji ali visoki stopnji, vendar največ do dopolnjenega 26. leta starosti. Olajšava se prizna tudi za otroka po tej starosti, če traja njegovo šolanje na visoki stopnji pet ali šest let, ali če otrok zaradi daljše bolezni ali poškodbe ni končal šolanja v predpisanem roku. Priznavanje olajšave se v navedenih primerih podaljša za toliko časa, kolikor se je zaradi navedenih razlogov podaljšalo šolanje (Zdoh-2, 2006, 114., 115. Člen).

Spremeniti bi se moral tudi DDV pri nakupu nepremičnine, in sicer tako, da bi bil vsaj življenjski prostor otrok v celoti izvzet iz obdavčitve. Davčne olajšave za vzdrževanje otroka pa bi se morale še naprej stimulirati, in sicer v smeri popolnih davčnih olajšav. V povezavi s tem bi morali ukiniti vsaj nekatere upravne takse, in sicer:

- upravna taksa za izdajo potnega lista otroka;
- upravna taksa za izdajo osebne izkaznice za otroka;
- lahko tudi upravna taksa za sklenitev zakonske zveze;
- upravna taksa za izdajo dovoljenja (tu je treba le popraviti kriterij mlade družine).

Davčna politika in reforma bi morali sloneti na iskanju stimulacije za mlade družine, ki so tako ali drugače obremenjene z vsemi ekonomskimi strahovi moderne družbe, saj se

zavedajo, da je odločitev za rojstvo otroka velika ekonomska obveznost in odrekanje, še posebej, če si želijo zagotoviti solidne pogoje življenja.

Programi za varstvo otrok

Razpoložljivi programi za varstvo otrok so dandanes prva skrb mater, ki se želijo vrniti na trg dela. Programi predšolske vzgoje in varstva omogočajo materam enake možnosti na trgu dela, vsaj na papirju, in pridobivanje lastnega dohodka. Ponudba organiziranih programov je sicer zadostna, vendar mlade družine niso povsod enakomerno poseljene zato prihaja do večjega navala v nekaterih krajih, medtem ko je v drugih veliko prostora. Programi obsegajo vzgojo otrok prvega (od 1. do 3. leta) in drugega (od 3. do 6. leta) starostnega obdobja.

Starši z nizkimi dohodki so deležni subvencije za cene programov, kljub temu pa se cene močno razlikujejo od občine do občine. Tisti, ki prejemajo kakršenkoli denarno socialno pomoč po predpisih o socialnem varstvu, so v celoti oproščeni plačila vrtca, zato se praviloma ne bi smelo zgoditi, da bi se morala mati odpovedati zaposlitvi zaradi nerešenega vprašanje varne in primerne vzgoje v času njene odsotnosti zaradi dela.

Organizirano varstvo predšolskih otrok oziroma vrtci sprejemajo otroke od dopolnjenega 11. meseca, torej od dneva, ko materam poteče dopust za nego in varstvo otroka. Večina mater, katerih otroci so rojeni v mesecih, ko se ne odpirajo novi oddelki, je prisiljenih za varstvo poskrbeti še pred rojstvom otroka, če želijo nastopiti delo po končanem dopustu. Vrtci vpisujejo aprila za september, in če je vrtec potreben pred septembrom ali po njem, si morajo matere poiskati alternativno varstvo, ko v bližnji okolici doma ali službe ne dobijo vrtca. Takrat mnogokrat priskočijo na pomoč babice, porabijo se dopusti, v skrajni sili se plača varuška, ki je za starše največji strošek. Varuške so ponavadi najete na črno in brez pravih priporočil. Vse več otrok morajo starši voziti v vrtec daleč od doma ali službe, ker v bližnji okolici ni prostora. Mlade družine se zaradi cenejših gradenj selijo v občine zunaj Ljubljane ali pa, če imajo srečo, kupijo stanovanje preko stanovanjskega sklada, kjer pa ostala infrastruktura in ponudba nista urejeni. Čakanje na prosto mesto v vrtcu pa je lažje, če poskrbiš za pogoje, ki so potrebni za prednostno listo. Tako je bolj ekonomično biti mati samohranilka, po možnosti brez urejene preživnine, kot pa po zakonu urejena družina. Vse več mamic izkorišča možnost podaljšanja dopusta za nego in varstvo otroka za 90 dni, če ima otrok motnje v razvoju.

Novi zakon omogoča staršem, da poiščejo tudi tak vrtec, ki organizira občasno varovanje otrok na njihovem domu. Gre za posebno obliko storitve, ki je že uveljavljena v zahodnih državah, pri nas pa jo nekaj let ponujajo različne gospodarske organizacije in društva. Po zakonu o vrtcih je sedaj omogočeno, glede na možnosti in interese ter glede na potrebe svojega okolja, da vrtci organizirajo varstvo na domu za predšolske in osnovnošolske otroke. Varstvo na domu lahko opravljajo delavci vrtca (vzgojitelji, pomočniki vzgojiteljev

in svetovalni delavci) in zunanji sodelavci, vendar zakon določa, da morajo imeti najmanj srednjo izobrazbo ali pet let izkušenj v vzgojno-izobraževalnem delu. To storitev v celoti plačajo starši (ZVrt-UPB2, 2003, 23. Člen).

Ekonomsko ceno vrtca sprejema ustanoviteljica vrtca, torej občina, in se lahko med letom spreminja. Država je omogočila, da je višina cene vrtcev različna od družine do družine. Višina plačila je odvisna od dohodka družine, zato so vrtci dostopnejši za vse. Lestvica starše razvršča v plačilne razrede glede na mesečni dohodek na družinskega člana v primerjavi s povprečno plačo na zaposlenega v Republiki Sloveniji in upošteva premoženje družine. Razvrstitev v plačilni razred pomeni določitev odstotka cene programa za starše. Lestvica ima 8 plačilnih razredov, najnižje plačilo predstavlja plačilo 1. plačilnega razreda, in sicer 10 % cene programa, najvišje plačilo pa je plačilo iz 8. plačilnega razreda, ki pomeni 80 % cene programa. Razliko med plačilom staršev in ceno programa zagotavlja občina iz javnih sredstev. Do subvencije so upravičeni starši otrok, ki imajo stalno bivališče v Republiki Sloveniji oziroma plačujejo davek od dohodnine v Republiki Sloveniji. Višino plačila staršev določi občina. Omeniti pa je treba, da se med dohodke šteje tudi premoženje in krediti, ki jih družina plačuje, ne pa le dohodek od zaposlitve in drugi prejemki. Država prispeva 20 % cene, starši so odvisno od dohodka oproščeni plačila, ostalo prispeva občina. Družine, ki imajo v vrtec vključenega več kot enega otroka, za starejše otroke plačujejo za razred nižjo ceno. To pomeni: če so v vrtec vključeni trije otroci in je staršem določeno plačilo iz tretjega plačilnega razreda, tj. 30 % cene programa, plačajo za najmlajšega otroka 30 % cene, za vsakega starejšega otroka pa 20 % cene (Pravilnik o plačilu staršev za programe v vrtcih, 2006). Starši lahko vključujejo svoje otroke v katerikoli javni ali privatni vrtec v katerikoli občini.

Glede na to, da bi država morala zniževati stroške otroka, se ti samo višajo. Vrtec predstavlja strošek in v šolskem letu 2007/2008 so se vrtci podražili. Najbolj se je podražil jaslični oddelek oziroma oddelek prvega starostnega obdobja. Za drugega otroka pa je vrtec z novim ukrepom, če bo uzakonjen, brezplačen. Večinoma zakonodaja omiljuje vpliv dohodka na rodnost z različnimi dodatki, kot so:

- otroški dodatek,
- dodatek za veliko družino,
- starševski dodatek in
- dodatek za nego otroka.

Zgoraj omenjeni dodatki neposredno povečujejo dohodek družine. Pomoč ob rojstvu otroka pa znižuje stroške otroka, če se družina odloči za paket in povečuje družinsko blagajno, če se družina odloči za denarno nadomestilo.

Zakonodaja je usmerjena bolj na zmanjševanje vpliva dohodka na rodnost predvsem zato, ker je to kratkoročno pozitiven ukrep. Družine se vedno veselijo denarnega nadomestila.

To so to tudi najbolj zaželeni ukrepi, ki pa dolgoročno žal ne rešujejo problema. Če se stroški konstantno povečujejo, je tudi potreba po višjem dohodku vedno večja.

Tabela 5: Dohodkovni razredi glede na povprečno bruto plačo v letu 2005 (277.279 SIT ali 1.157,06 evrov) uporabljeni za določitev plačil staršev s 1. januarjem 2007:

Plačilni razred	Dohodkovni razred (delež bruto mesečnega dohodka na družinskega člana v primerjavi s povprečno plačo v RS v preteklem koledarskem letu)	Mesečni bruto dohodek na družinskega člana v letu 2005 (SIT)	Mesečni bruto dohodek na družinskega člana v letu 2005 (EUR)	Plačilo (% cene programa)
1.	do 25 %	do 69.320	do 289,27	10 %
2.	nad 25 % do 35 %	nad 69.320 do 97.048	nad 289,27 do 404,97	20 %
3.	nad 35 % do 45 %	nad 97.048 do 124.776	nad 404,97 do 520,68	30 %
4.	nad 45 % do 55 %	nad 124.776 do 152.503	nad 520,68 do 636,38	40 %
5.	nad 55 % do 70%	nad 152.503 do 194.095	nad 636,38 do 809,94	50 %
6.	nad 70% do 90 %	nad 194.095 do 249.551	nad 809,94 do 1.041,34	60 %
7.	nad 90 % do 110 %	nad 249.551 do 305.007	nad 1.041,34 do 1.272,77	70 %
8.	nad 110 %	nad 305.007	nad 1.272,77	80 %

Vir: Predšolska vzgoja, vpis in plačilo. Ministrstvo za šolstvo in šport, 1.4.2007.

Pozitivne so bile spremembe pri subvencijah za reševanje stanovanjskega problema. Stanovanjski sklad je zvišal dohodkovni cenzus na subvencije, prav tako je razširil pogoje za dodelitev subvencije mladim družinam in materam samohranilkam in tako naredil velik korak naprej pri reševanju stanovanjskega problema. Subvencije se dodeljuje tudi za pomoč pri najemini, kar izboljšuje položaj tistih, ki si ne morejo privoščiti nakupa stanovanja.

Najmanj se država posveča vplivu izobrazbe na rodnost tudi zato, ker izobrazba ne vpliva neposredno na znižanje rodnosti. Za matere študentke ni posebnih nadomestil in ugodnosti. Enoletno finančno nadomestilo, do katerega so upravičene, ni vezano na šolanje, marveč na zaposljivost. Možnost podaljšanja študija za eno leto po lastni presoji zaradi materinstva je dobrodošla, vendar se pojavlja problem varstva otroka v popoldanskem času, ko predavanja trajajo tudi do poznega popoldneva. Država stimulira rojstvo otroka po končanju šolanja. To je razvidno pri dodeljevanju subvencij za mlade družine, ki so

pogojevane tudi z višino dokončane izobrazbe vsaj enega od staršev. Prav zaradi vseh navedenih pomanjkljivosti je treba zakonodajo dopolniti.

PREDLOG SPREMEMB IN DOPOLNITEV ZAKONODAJE

Država se največ posveča vplivu dohodka na rodnost. Zakonodajo bi bilo treba dopolniti vsaj do te mere, da bi omilila vpliv stroška otrok. Nekaj predlogov za omilitev vpliva obravnavanih dejavnikov sem našela že v zgornjem podpoglavju, nekaj dobrih predlogov je dala tudi strategija za dvig rodnosti v RS, ki ga je pripravilo kot delovno gradivo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Žal pa je osnutek vseboval predloge, ki niso bili primerni za področje, na katero so se nanašali. Strategija se loteva problema dolgotrajno prenizke rodnosti in poskuša najti rešitve zanjo na vseh področjih, ki vplivajo nanjo. Že samo zato je več kot dobrodošel. Med predlaganimi ukrepi ocenjujem kot najpomembnejše, ki bi jih morali čim prej uresničiti:

- Spodbude delodajalcem za zaposlovanje staršev po vrnitvi s starševskega dopusta in s skrajšanim delovnim časom. To bi zmanjšalo odklonilen odnos delodajalcev do starševstva zaposlenih, kar je danes ena največjih ovir pri odločanju za še kakšnega otroka.
- Ukrepe za znižanje obremenitev staršev pri plačilu vrtca in stroških šolanja otrok. Ker se slednji v celoti pomnožijo s številom otrok, bi morali te stroške nemudoma znižati vsaj za starše z več otroki, postopno pa za vse.
- Predlagano odvisnost pravic iz obveznega pokojninskega zavarovanja od števila otrok oziroma uvedbo dodatnega obveznega pokojninskega zavarovanja za starše glede na število otrok, ki bi ga plačevala država.

Dobrodošle bi bile bonitete delodajalcem pri zaposlovanju staršev oziroma mater ali znižanje plačila za vrtce. Zelo malo je žal napisanega o obveznostih delodajalcev in o spodbujanju uveljavljanja raznolikih oblik otroškega varstva ter fleksibilizaciji otroškega varstva. Spodbujanje odpiranja vrtcev pri delodajalcih, kar že omogočajo nekatera podjetja v Sloveniji. Nesmiselno je znižanje otroškega dodatka, ko otrok vstopi v vzgojno-varstveni zavod (VVZ), saj se takrat stroški za otroka povečajo. Dodatek za otroke, ki vstopajo v organizirano varstvo, bi omilil stroške otrok ali pa bi bilo treba vsaj znižati cene programov VVZ. Za starejše otroke, ki vstopajo v šolo, bi brezplačni učbeniki olajšali pritisk na družinsko blagajno. Osnovna šola bi bila potem dejansko brezplačna, ne pa da izraz brezplačna šola pomeni, da so starši, ki imajo v šoli več otrok, zato brez plače. Stroški osnovnega šolanja so namreč iz leta v leto višji in se v celoti pomnožijo s številom otrok. Tudi predlog za znižanje stroškov prevoza dijakov in študentov oziroma izenačitev dostopnosti šolanja ne glede na kraj bivanja po zgledu nekaterih bližnjih držav, s katerimi se sicer radi primerjamo, je sprejemljiv in dobrodošel.

Ukrep spodbujanja koriščenja polovičnega delovnega časa v obdobju do otrokovega vstopa v šolo ima za posledico slabši položaj žensk na trgu dela, saj se le malo moških odloča za

polovični delovni čas zaradi otrok. Zakaj strategija ne vključuje vrste ukrepov, ki jih je mogoče vpeljati za dvig zavesti in družbene odgovornosti delodajalcev do staršev, kot so npr. dosledno sankcioniranje omejevanja zakonskih pravic do porodniškega in starševskega dopusta, dopusta za nego ipd., tako moškim kot ženskam; treningi senzibilizacije za kategorijo spola za delodajalce; razvijanje organizacijske kulture, ki bi pozitivno vrednotila starševski, še posebej očetovski dopust; pozitivno ovrednotenje izkušenj s starševskim dopustom kot del delavčeve delovne biografije; fleksibilnost delovnega časa v smislu mesečne kvote ur, ki pa jo je mogoče "oddeliti" na različne načine; možnost dela na domu, kjer je to mogoče; omejevanje nadurnega dela in prenos nadur v proste ure; možnost strnjene delovnega tedna; omogočanje kvalitetne prehrane na delovnem mestu ipd.

Predlog pokojninskega sistema, ki naj bi povezal pravice iz pokojninskega zavarovanja s številom otrok oziroma uvedbo dodatnega obveznega pokojninskega zavarovanja, ki bi ga za starše glede na število otrok plačevala država, bi imel zelo pozitiven učinek, saj se tako posredno zvišuje dohodek družine. Kot sem že omenila, je dohodek zelo močan filter za odločitev za rojstvo prvega otroka. Prednost te rešitve je tudi v tem, da ne zahteva dodatnih sredstev iz državnega proračuna, saj ta že zdaj izdatno financira pokojninsko blagajno. Po tem predlogu bi del teh sredstev vplačevali v obliki prispevkov za dodatno obvezno zavarovanje staršev.

Med predlaganimi ukrepi v osnutku strategije pa pogrešam ukrepe, ki bi po mojem mnenju bili potrebni za zvišanje rodnosti:

1. predloge za izboljšanje skrbi za študentske družine,
2. zvišanje dohodkovnega cenusa pri subvencijah za reševanje stanovanjskega vprašanja najmanj do ravni cenusa za otroški dodatek,
3. predloge za ukinitvev nekaterih upravnih taks (osebni dokumenti za otroke, sklenitev zakonske zveze, izdaja gradbenega dovoljenja, itd.),
4. predlog za ustanovitev Strokovnega sveta za družino na ravni vlade, ki bi skrbel za uresničevanje strategije in usklajevanje rešitev med različnimi pristojnimi organi.

Denarna pomoč študentskim družinam in reševanje stanovanjskega problema takih družin do dokončanja študijskih obveznosti matere. Ukrepi za lažje (najprej lahko začasno in kasneje trajno) reševanje stanovanjskega vprašanja za mlade družine in družine z več otroki. Kot sem že omenila, je otrok oportuniteni strošek za družino, če pa to povežemo še z izobraženostjo ali bolje rečeno z ozaveščenostjo žensk, saj je stopnja izobrazbe tudi pogojena z odločitvijo za rojstvo otroka, potem nam je popolnoma jasno, da bo vsaka družina pogojevala rojstvo otroka z dohodkom oziroma družinskim proračunom. Pogrešamo ukrepe za izboljšanje razmer za mlade družine in družine z več otroki, kajti to je področje, na katerega lahko država z ukrepi neposredno vpliva in ima s svojimi posegi pozitiven učinek na odločitev za rojstvo otroka. Določiti pa mora položaj staršev in družine ter jih smiselno razdeliti po nekaterih »pravičnih« kriterijih (Malačič, 2005).

6. SKLEP

Dosedanje ugotovitve so pokazale, da je upadanje rodnosti pod nivo enostavne reprodukcije oziroma obnavljanja prebivalstva tesno povezan z spremenjenim načinom življenja ljudi, s spremenjeno organizacijo življenja v družini, spremenjeno vlogo žensk, spremenjenim odnosom do otrok in načrtovanjem družine, kar se je zgodilo z zamenjavo generacij.

Čedalje večji pomen se v demografskih analizah pripisuje tudi družini, ki velja za reproduktivno enoto. Razlike v velikosti družine oziroma številu otrok so pogojevali različni načini produkcije, religiozna prepričanja, strukture moči, strukture družine, družinske morale, pravni sistemi in podobno. Rodnost je različna tako od države do države kot tudi po regijah v posamezni državi. Razlik v rodnostnem obnašanju zato ne moremo iskati le med socialno-ekonomskimi karakteristikami opazovanih entitet, kjer ekonomski oziroma socialni dejavniki kar precej vplivajo na zniževanje rodnosti in jih je v večji ali manjši meri predpostavila teorija demografskega prehoda in njej sorodni pristopi, ampak tudi med drugimi teorijami, ki vključujejo večje število dejavnikov rodnosti.

Z vidika zakonitosti procesov spreminjanja norm in vrednot ni realno pričakovati, da bi lahko z ukrepi ali zakoni, ki smo jih prikazali v posebnem poglavju, predvsem kot prispevek vmešavanja državnih organov ali politike na povečanje rodnosti oziroma stimuliranje odločitev za rojstvo otrok, ki bi obrnilo trend vpadanja fertilitete, v kratkem času bistveno spremenilo rodnostno obnašanje našega prebivalstva. Procesi spreminjanja norm in vrednot so zelo dolgotrajni, poleg tega jih je tudi zelo težko nadzorovati. Verjetno bi trajalo kar nekaj časa, preden bi bil vzpostavljen celovit sistem, ki bi omogočal povezovanje in usklajevanje med starševsko in poklicno vlogo. V Sloveniji je bilo uvedenih kar nekaj zanimivih programov, na primer subvencioniranje otroškega varstva, dodatne davčne olajšave za drugega in tretjega otroka itd., ki pa niso uspeli povsem zadovoljiti različnih potreb staršev in njihovih otrok (problem varstva otrok do 3. leta starosti, bolnih, občutljivih otrok, v zadnjim času neobičajen delovni čas staršev itd.). Posamezni, v prvem trenutku na oko pozitivni ukrepi socialne politike, ki pa so nepovezani v celovit sistem varovanja starševstva, ne bodo in ne morejo povečati motivacije ljudi za večje število otrok. Družinska politika daje prednost kratkoročnim ukrepom. To so ukrepi, ki lahko pokažejo rezultate že v mandatu vlade, ki je tak ukrep sprejela.

Bodoči starši se obnašajo vse bolj racionalno. Visoka izobrazba postaja resničnost za vse večje število žensk. Posledično se je rojstvo prvega otroka odložilo na leta po končanem študiju. Tako se je rodna doba žensk skrajšala, kar je vplivalo tudi na zmanjšanje števila rojenih otrok. Izobrazba je omogočila ženski, da se lahko zaposli in tako samostojno odloča o številu otrok. Stalni partner sicer močno vpliva na rojstvo otroka, a tudi

samostojnost žensk pri dohodku veliko prispeva k odločitvi. Zaradi skrajšane rodne dobe se v povprečju razmiki med sorojenci krajšajo. Odsotnost s trga dela je tako daljša.

Daljša odsotnost s trga dela pa otežuje redno zaposlitev za nedoločen čas, ki je bistven faktor pri odločitvi za še kakšnega otroka. Delodajalci v privatnem sektorju večinoma niso naklonjeni materam, zato je za ženske, ki si želijo več otrok, zanimivejša zaposlitev v javnem sektorju. Ta prinaša pomembno varnost, ki vpliva na odločitve za rojstvo drugega in tretjega otroka. Le drugo ali tretje rojeni otrok povečuje rodnost.

Z odgovornim starševstvom rastejo stroški za otroka. Starši na različne načine zmanjšujejo te stroške in poskušajo pridobiti čim več sredstev od države. Posledica takega racionalnega obnašanja je vse več navideznih zunajzakonskih skupnosti in ločitev le zaradi prihrankov v družinskem proračunu. Otrok je »najcenejši«, ko je še dojenček. Z leti so njegove potrebe vse večje, toda stroški z vsakim naslednjim otrokom padajo.

Na koncu lahko rečemo, da bi bili ukrepi socialne politike morda boljši in dolgoročnejši, če bi bili dopolnjeni z višjimi prispevki družbe za zagotavljanje ustrezne kvalitete pogojev življenja otrok in bi zajeli večje število otrok, kot to velja zdaj. Država z ukrepi in zakoni blaži vpliv dohodka in stroška otrok na rodnost. Vplivu izobraževanja na rodnost pa ne posveča veliko pozornosti predvsem zato, ker ni jasno vidne vzročno-posledične povezave med njima. S spodbujanjem višje izobrazbe pri družinah, ki želijo subvencije, država dejansko krajša rodno dobo žensk. Vsekakor pa je treba zagotoviti, da se bo kljub krajšanju rodne dobe več žensk lahko odločilo za otroka in da ji pri tem ne bi bilo treba skrbeti za zaposlitev. Država se mora posvetiti stimulaciji rojstva večjega števila otrok na mater, da bi povečala rodnost.

LITERATURA

1. Aassve Arnstein, Billari Francesco C., Rondinelli Concetta: Income and Childbearing Decisions: Evidence from Italy. ISER Working Paper. Colchester : University of Essex, 2006, 26 str.
2. Adsera Alicia: Labour Market Performance and the Timing of Births. A Comparative Analysis across European Countries. Chicago : Population Research Center, 2003, 42 str.
3. Basu Alaka Malwade: Why does education lead to lower fertility? A critical review of some of the possibilities. 11 str. [URL: <http://www.globalhealth.harvard.edu/hcpds/wpweb/Basu%20wp1205.pdf>], 2002.
4. Bloemen Hans, Kalwij Adriaan S.: Female labor market transitions and the timing of births: a simultaneous analysis of the effects of schooling. Labour Economics, : 2001, 27 str.
5. Budig Michelle J.: Are women's employment and fertility histories interdependent? An examination of causal order using event history analysis. Amherst (Massachusetts) : Social Science Research, 2003, 25 str.
6. Caucutt Elizabeth M., Guner Nezih, Knowles John: The Timing of Births: A Marriage Market Analysis. Los Angeles : UCLA Department of Economics, 2001, 34 str.
7. Černič-Istenič Majda: Rodnost v Sloveniji. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1994. 155 str.
8. Franklin James, Tuono Sarah Chee: Low Fertility among Women Graduates. Clayton : Monash University, Centre for Population and Urban Research, 2002, 5 str.
9. Jurišič Ana: Odločitev o družini je povezana s službo. [URL: http://www.rtvsl.si/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=4&c_id=135524], 8.marec 2007.
10. Kertzer David I. et al.: Italy's path to very low fertility. The adequacy of economic and second demographic transition theories. Rostock : Max-Planck-Institut for Demographic Research, 2006, 31 str.
11. Kravogel Uršula: Koliko stane dojenček. MAMA, Ljubljana, 2007, 114, str. 7-10.
12. Kreyenfeld Michaela: Educational Attainment and First Births: East Germany before and after Unification. Rostock : Max-Planck-Institut for Demographic Research, 2000, 18 str.
13. Malačič Janez: Sodobno obnavljanje prebivalstva in delovne sile. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1985. 221 str.
14. Malačič Janez: Koga bi morale skrbeti demografske razmere. Finance, Ljubljana, 2004, 221.
15. Malačič Janez: Povsem spregledana demografska kriza. Finance, Ljubljana, 2005, 225.
16. Malačič Janez: Demografija: teorija, analiza, metode in modeli. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2006. 368 str.

17. Mihajlović Stela: Koruzniki prihranijo milijone. *Moje Finance*, Ljubljana, 2006, 10, str. 8-12.
18. Mihajlović Stela: Za otroka 125 tisoč evrov. *Moje Finance*, Ljubljana, 2007, 1.
19. Pinnelli Antonella et al.: Fertility and new types of households and family formation in Europe. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2001, 174 str.
20. Šircelj Milivoja: Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja. Ljubljana : Statistični urad Republike Slovenije, 2006. 327 str.
21. Yu Peng: Higher Education, the Bane of Fertility? An Investigation with the HILDA Survey. Australia : Australian National University, 2006, 49 str.

VIRI

1. Cukrčki in piškotki. *MAMA*, Ljubljana, 2007, 118, str. 4-5.
2. Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana, 2003. 47 str.
3. Pravilnik o plačilu staršev za programe v vrtcih (Uradni list RS, št. 100/2005).
4. Predšolska vzgoja, vpis in plačilo. Ministrstvo za šolstvo in šport. [URL: http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/predsolska_vzgoja/vpis_in_placilo/], 1.4.2007.
5. Recent demographic developments in Europe, Council of Europe Publishing, 2004, 124. str.
6. Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike. 13 str. [URL: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/resolucija_druzina.pdf], 27.11.2006.
7. SI-Stat podatkovni portal. [URL: http://www.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/03_05155_nar_gib/01_05544_rojeni/01_05544_rojeni.asp], 22.5.2007.
8. Strategija za dvig rodnosti v Republiki Sloveniji. 28 str. [URL: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija_rodnost_osnutek_151106.pdf], 15.11.2006.
9. Zakon o dohodnini (Uradni list RS, št. 117/2006).
10. Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Uradni list RS, št. 110/2003).
11. Zakon o vrtcih (Uradni list RS, št. 113/2003).